

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 116 ■ ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1991 ■ ΙΓΙΑΡ - ΣΙΒΑΝ 5751

Ο πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Λ. Μπενμαγιόρ (αριστερά) και οι αιμνηστοί Ιωσήφ Λόβιγγερ (στο κέντρο) και Ραββίνος Kelman, στη Νέα Υόρκη (2 Μαΐου 1990).

ΙΩΣΗΦ ΛΟΒΙΓΓΕΡ

(1914 - 1991)

T

ην Τρίτη 9 Απριλίου 1991 πέθανε στην Αθήνα ο Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος Ιωσήφ Λόβιγγερ. Ο αποθανών υπήρξε επί σειρά δεκαετιών ο ηγέτης του Ελληνικού Εβραϊσμού.

Στο Κ.Ι.Σ. ο Ιωσήφ Λόβιγγερ εξελέγη για πρώτη φορά Αναπληρωτής Ταμίας στο Δ' Τακτικό Συνέδριο, στις 29.5.1961. Στο Ε' Τακτικό Συνέδριο (28.6.1964) εξελέγη Αντιπρόεδρος και το ίδιο στο Στ' Τακτικό Συνέδριο (9.4.1964). Την 1.8.1967 διορίστηκε Πρόεδρος και το ίδιο στις 29.9.1969, καθώς και στις 14.11.1973. Στο Ζ' Τακτικό Συνέδριο εξελέγη Πρόεδρος και στη συνέχεια, κατά την αναδιάρθρωση του προεδρείου, μέλος και Αντιπρόεδρος. Στη συνέχεια εξελέγη Πρόεδρος

στο Η' Τακτικό Συνέδριο (10.9.1978), καθώς και στο Θ' (31.10.1981), στο Έκτακτο (22.1.1983) και στο Ι' Τακτικό (11.1.1986) και τέλος στο ΙΑ' Τακτικό (10.12.1988).

Η προσωπικότητα του Ιωσήφ Λόβιγγερ ήταν τόσο μεγάλη και δημιουργική και η προσφορά του τόσο σημαντική, ώστε δεν μπορεί να σχιαγραφηθεί με λόγια. Θα μπορούσε ανεπιφύλακτα να ειπωθεί, ότι ήταν εκείνος που διαμόρφωσε την πορεία του Ελληνικού Εβραϊσμού τις τελευταίες δεκαετίες. Παράλληλα, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ υπήρξε σημαντικός παράγοντας της ελληνικής κοινωνίας, όπως άλλωστε ανέφεραν στα συλλυπητήρια μηνύματά τους ο πρωθυπουργός κ. Μητσοτάκης και ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολιτεύσεως κ. Παπανδρέου κ.ά.

Συνέχεια στη σελ. 28

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Πορεία θανάτου... η ορχήστρα των μελλοθανάτων στο 'Αουσβιτς

Μαξιμιλιανός Λεσέψ

Οι Γάλλοι Αυτοκρατορικοί και η Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας (1807 - 1814)

Του Δρ. ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ

Η δεύτερη γαλλική κατοχή των Επτανήσων διήρκεσε από το 1807 έως το 1814. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, οι γαλλικές αρχές επεδίωξαν να εναρμονίσουν την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των Επτανησίων με τις ανάγκες της διοίκησης. Πρόθεσή τους ήταν να ελέγξουν πολιτικά τις δραστηριότητες του ορθόδοξου κλήρου και οικονομικά τις δραστηριότητες της Ισραηλιτικής Κοινότητας, που αναγνώριζαν ισότιμα με τα άλλα θρησκευτικά δόγματα.

Σύμφωνα με το Αυτοκρατορικό Διάταγμα της 10ης

Νοεμβρίου 1807¹, αρμόδιος για θέματα θρησκευτικής πολιτικής στα Επτάνησα ήταν ο Γάλλος Αυτοκρατορικός Επίτροπος. Την θέση αυτή επάνδρωσαν διαδοχικά οι **Julien Bessieres** (1808 - 1810) και **Mathieu Lesseps** (1810 - 1814). Και οι δύο επεδίωξαν την ένταξη της εβραϊκής κοινότητας στην επτανησιακή κοινωνία. Είναι γνωστό, ότι οι Εβραίοι της Κέρκυρας ζούσαν σε ξεχωριστή συνοικία της πόλης, παρά δε την πολιτική τους χειραφέτηση από τους Δημοκρατικούς Γάλλους (1797 - 1799), δεν είχαν ενταχθεί στον κοινωνικό κορμό των Επτανήσων². Διατηρούσαν δε με τα υπόλοιπα στρώματα του πληθυσμού σχέσεις αποκλει-

στικά εμπορικές. Με την κοινωνική και πολιτική χειραφέτηση της Ισραηλιτικής Κοινότητας, οι γαλλικές αρχές απέβλεπαν στον περιορισμό των αντισημιτικών εκδηλώσεων, που σαν αφορμή είχαν την αντίσταση των Εβραίων να αφομοιωθούν από τους άλλους λαούς³. Ταυτόχρονα όμως, επέδωκαν και τον έλεγχο των οικονομικών και εμπορικών δραστηριοτήτων τους.

Πριν προσεγγίσουμε την πολιτική των δύο Αυτοκρατορικών Επιτρόπων στο εβραϊκό ζήτημα, είναι απαραίτητο να γνωρίσουμε την ναπολεόντεια πολιτική σχετικά με τους Ισραηλίτες της Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Από τη μελέτη αυτής της πολιτικής προβαλλουν οι αντιθέσεις των στελεχών της γαλλικής κυβέρνησης και φωτίζονται ορισμένες αγνώστες πλευρές της πολιτικής της γαλλικής διοίκησης των Επτανήσων στο πρόβλημα των Ισραηλιτών.

Στην προσπάθειά του να επιλύσει το πρόβλημα των Εβραίων της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, ο **Ναπολέοντας** εξέδωσε το Διάταγμα της 30ής Μαΐου 1806. Στο κείμενό του προεβλέπετο "η σύγκλιση μιας συνέλευσης εκπροσώπων της ιουδαϊκής θρησκείας... οι οποίοι θα εκλέγοντο από τους ραββίνους, τους ιδιοκτήτες και από άλλους διακεκριμένους για τη μόρφωση και το ήθος τους Ισραηλίτες, με σκοπό την εφαρμογή εκκείνων των μέτρων που θα προσέδιδαν στους Ισραηλίτες τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα των Γάλλων"⁴. Έτσι, στις 18 Σεπτεμβρίου 1806 συνεκλήθη μια αντιπροσωπευτική συνέλευση των Εβραίων της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, που έφερε τον ιστορικό τίτλο **Grand Sanhedrin**⁵.

Η διαδικασία όμως της αστικής και πολιτικής ενσωμάτωσης των Εβραίων στη Γαλλική Αυτοκρα-

Η Κέρκυρα στις αρχές του 19ου αιώνα

τορία δεν υπήρξε ομαλή. Αρκετοί Γάλλοι αξιωματούχοι που συμμετείχαν σε ανώτατα πολιτικά όργανα, όπως ήταν το Conseil d'Etat, διακρίνοντο για τα αντιεβραϊκά τους αισθήματα⁶. Ορισμένοι έθεταν σαν προϋπόθεση της απονομής πολιτικών δικαιωμάτων στους Ισραηλίτες της Γαλλίας την μαζική προσχώρησή τους στο Καθολικό θρήσκευμα. Ενώ άλλοι τους θεωρούσαν ορκισμένους εχθρούς της χριστιανικής κοινωνίας. Αντισημιτικές διαθέσεις όμως δεν εκδηλώθηκαν μόνο από στελέχη της κυβέρνησης του Ναπολέοντα, αλλά και από τις λαϊκές τάξεις. Στις περιοχές της Αλσατίας και της Λορραίνης, όπου το εβραϊκό στοιχείο παρουσίαζε οικονομική άνθηση, αναπτύχθηκε έντονος αντισημιτισμός. Σύμφωνα με τις απόψεις των κατοίκων αυτών των περιοχών, η απονομή πολιτικών δικαιωμά-

των στους Ισραηλίτες δεν αποσκοπούσε παρά στην συγκάλυψη των αρπακτικών τους διαθέσεων⁷.

Παρά τις αντιδράσεις που αναφέραμε, το Διάταγμα της 30ής Μαΐου 1806 ουσιαστικά απελευθέρωσε τους Εβραίους της Γαλλίας από την πολιτική τους εξορία και τυπικά τους εξομοίωσε με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Η δρομολόγηση ωστόσο της πολιτικής και κοινωνικής ένταξης των Εβραίων στην Γαλλική Αυτοκρατορία σύντομα ανακόπηκε. Στις 17 Μαρτίου 1808, ο Ναπολέοντας εξέδωσε ένα νέο Διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο ετίθεντο περιορισμοί στην εμπορική και οικονομική τους δραστηριότητα⁸. Πιο συγκεκριμένα, το τρίτο άρθρο αυτού του Διατάγματος όριζε ότι τα δάνεια που γίνονται από Εβραίους σε ανήλικους, χωρίς την έγκριση του κηδεμόνα τους, σε γυναίκες

χωρίς την έγκριση του συζύγου τους, σε στρατιωτικούς χωρίς την έγκριση του ανωτέρου τους, είναι άκυρα. Το έβδομο άρθρο του έθετε ως προϋπόθεση της άσκησης εμπορικής δραστηριότητας από Εβραίο, την άδεια του νομάρχη του διαμερίσματος που κατοικούσε, η οποία έπρεπε να ανανεώνεται κάθε χρόνο. Ενώ, σύμφωνα με το δέκατο έκτο άρθρο του, ετίθεντο περιορισμοί στην εγκατάσταση Εβραίων σε εδάφη της Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Πιο συγκεκριμένα, απαγορευότο στους Εβραίους που θα εγκαθίσταντο στη γαλλική επικράτεια να ασκήσουν εμπορική δραστηριότητα, ενώ προϋπόθεση της εγκατάστασής τους ήταν η έγγειος ιδιοκτησία. Οι παραπάνω περιορισμοί που καθιέρωναν διακρίσεις σε βάρος του εβραϊκού στοιχείου της Γαλλικής Αυτοκρατορίας ετίθεντο για χρονικό διάστημα δέκα ετών, χρόνος που

εκρίνετο αναγκαιός για την ενσωμάτωση των Εβραίων στον κοινωνικό κορμό της Αυτοκρατορίας.

Τα δύο Διατάγματα που αναφέραμε ήταν ουσιαστικά αντίθετα μεταξύ τους. Το μεν πρώτο εσκόπευε στην ομαλή κοινωνική και πολιτική ένταξη των Ισραηλιτών στην Γαλλική Αυτοκρατορία, ενώ το δεύτερο καθιέρωνε διακρίσεις σε βάρος του εβραϊκού πληθυσμού, διακρίσεις που είχαν σαν κριτήριο τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των διοικουμένων. Επιπλέον, οι ρυθμίσεις του Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808 ήταν αντίθετες με το άρθρο 8 του Ναπολεόντειου Κώδικα, που όριζε ότι δεν υπάρχει καμία διακρίση μεταξύ των Γαλλών πολιτών αναφορικά με την άσκηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τους⁹.

Οι εντονές αντιδράσεις των Ισραηλιτών της Γαλλικής Αυτοκρατορίας είχαν σαν αποτέλεσμα τον περιορισμό των αρνητικών συνεπειών του Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808. Διαδοχικά, τα διαμερίσματα της γαλλικής επικράτειας εξαιρέθηκαν από τις δυσβάστακτες συνέπειές του. Ορισμένα άρθρα του, όπως το άρθρο 7 και 16, δεν εφαρμόζοντο. Σε διαστήματα δε τριών ετών, το διάταγμα ουσιαστικά είχε γίνει ανενεργό¹⁰.

Από τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η ναπολεόντεια πολιτική στο εβραϊκό ζήτημα στηριζόταν στη θέση ότι οι Ισραηλίτες δεν αποτελούσαν έναν ξεχωριστό λαό που αρνείται να αποβάλει τον διακριτικό χαρακτήρα του, αλλά ένα διαφορετικό θρήσκευμα. Κατά συνέπεια, έπρεπε να καταργηθούν όλες οι κοινωνικές διακρίσεις που στηρίζοντο στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Η υλοποίηση όμως αυτής της πολιτικής ήταν παλινδρομη και εν μέρει καταπιεστική για το εβραϊκό στοιχείο της Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Αιτία αποτέλεσαν οι αντισημιτικές απόψεις ορισμένων αξιωματούχων του Ναπολέοντα και οι αντιδράσεις του πληθυσμού εκείνων των περιοχών της Αυτοκρατορίας, που το εβραϊκό στοιχείο ανθούσε οικονομικά και εμπορικά.

Η πολιτική των δύο Αυτοκρατορικών Επιτρόπων σχετικά με την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας απηχεί ως ένα βαθμό την διαμάχη που εκδηλώθηκε στη γαλλική επικράτεια σχετικά με το εβραϊκό ζήτημα.

Πιο συγκεκριμένα, ο Αυτοκρατορικός Επίτροπος Bessieres, σε σχετικό υπόμνημά του¹¹, έκρινε αναγκαία την δημοσίευση στα Επτάνησα των αρχών του Grand Sanhedrin που είχε συγκληθεί στο Παρίσι την περίοδο αυτή. Οι αρχές αυτές ουσιαστικά αποτελούσαν ένα είδος καταστατικής συμφωνίας, των Ισραηλιτών της Γαλλικής Αυτοκρατορίας με την κυβέρνηση τους. Σύμφωνα με αυτές, οι Ισραηλίτες εν-

σωματώνοντο στην εθνική κοινότητα, η δε ιουδαϊκή θρησκεία καθιερώνεται σαν τρίτη επίσημη θρησκεία του κράτους. Αν και δεν προκύπτουν ενδείξεις ότι οι αρχές του Grand Sanhedrin έγιναν γνωστές στην Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας, διαπιστώνουμε ότι οι προτάσεις του Bessieres ήταν εναρμονισμένες με τα ισχύοντα στη Γαλλία εκείνη τη χρονική περίοδο. Ενώ είναι χαρακτηριστικό, ότι δεν έκανε μνεία του καταστατικού για τους Εβραίους Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808, που είχε ήδη ψηφισθεί όταν συνέταξε το παραπάνω υπόμνημα.

Ο αντικαταστάτης του Julien Bessieres, Mathieu Lesseps επεχείρησε μια ριζική μεταρρύθμιση στην οργάνωση της εβραϊκής κοινότητας της Κέρκυρας. Για το σκοπό αυτό υπέβαλε στον υπουργό Πολέμου της Γαλλίας σχέδιο απόφασης που συντάχθηκε με βάση το Διάταγμα της 17ης Μαρτίου 1808¹², αφού κάνει μια γενική περιγραφή των "καταχρήσεων και της αταξίας που επικρατεί μεταξύ των Εβραίων της Κέρκυρας", τους χαρακτηρίζει σαν μια "ξεχωριστή εθνότητα που κυβερνάται με τους δικούς της νόμους και έθιμα". Κρίνει αναγκαία την συμφιλίωση του "εβραϊκού δόγματος με την ηθική και τις αρχές του κράτους". Παράλληλα, προτείνει τη συγκρότηση αστυνομικής δύναμης που θα εποπτεύει την εβραϊκή συνοικία και τη σύσταση ενός ενιαίου διοικητικού οργάνου των Εβραίων της Κέρκυρας (consistoire), όπως και στα λοιπά εδάφη της Αυτοκρατορίας. Δίνει το προβάδισμα στην ιταλική συναγωγή (Απουλιανή), που την αποκαλεί synagogue consistoriale, ενώ προτείνει τη διατήρηση και των δύο συναγωγών, όσον αφορά την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των Εβραίων.

Μια προσεκτική ανάγνωση των προτεινόμενων από τον Lesseps μέτρων μας γεννά εύλογες απορίες. Βλέπουμε να αναφέρει ως βάση των προτεινόμενων ρυθμίσεων το Διάταγμα της 17ης Μαρτίου 1808. Είναι όμως γνωστό, ότι τον χρόνο που έκανε αυτές τις προτάσεις - 20 Αυγούστου του 1810 - το Διάταγμα αυτό ήταν ανενεργό για τους λόγους που ήδη αναφέραμε. Ενώ πρόθεσή του είναι η ένταξη των Εβραίων στην επτανησιακή κοινωνία, οι προτάσεις του ουσιαστικά εμπεριέχουν τη λογική διαφοροποίησης του εβραϊκού στοιχείου από τον υπόλοιπο πληθυσμό. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από το ίδιο το κείμενό του, στο οποίο μιλά για συμφιλίωση των αρχών του εβραϊκού δόγματος με την ηθική, κάνει μνεία για καταχρήσεις και αταξία στα πλαίσια της εβραϊκής κοινότητας, ενώ επιθυμεί την αστυνόμευσή της με μια ειδικά συγκροτημένη αστυνομία. Ο χαρακτηρισμός επίσης της εβραϊκής

κοινότητας ως ξεχωριστής εθνότητας και όχι ως ξεχωριστού θρησκούματος επίσημα αναγνωρισμένου, επιβεβαιώνει τη λογική της διάκρισης από τον υπόλοιπο κερκυραϊκό πληθυσμό, η οποία εκφράζεται και στο Διάταγμα της 17ης Μαρτίου 1808, που χρησιμοποιεί για υπόδειγμα.

Σαν θετική πλευρά του σχεδίου απόφασης του Lesseps μπορούμε να θεωρήσουμε την πρότασή του να συγκροτηθεί ένα ενιαίο διοικητικό όργανο των Εβραίων της Κέρκυρας (consistoire). Με τον τρόπο αυτό συνεκροτείτο μια διοικητική αρχή, στην οποία μπορούσαν να απευθύνονται όλοι οι Ισραηλίτες και επεξεριότο η άμβλυνση των αντιθέσεων που είχαν μεταξύ τους οι δύο συναγωγές της Κέρκυρας (Απουλιανή και Ελληνική)⁹.

Από τα στοιχεία που διαθέτουμε, δεν προκύπτει εφαρμογή των προτάσεων του Lesseps. Οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν είτε στην άρνηση του υπουργού Πολέμου της Γαλλίας **Clarque**, ο οποίος θεωρείτο υπερασπιστής των Εβραίων και είχε συμβάλει στον περιορισμό των αρνητικών συνεπειών του Διατάγματος της 17ης Μαρτίου 1808¹⁰, είτε στις αντιδράσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Κέρκυρας. Γεγονός πάντως παραμένει, ότι οι Εβραίοι της Κέρκυρας, παρά την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων ήδη από την πρώτη γαλλική κατοχή, δεν έπαψαν να αποτελούν μια διακεκριμένη από τον υπόλοιπο πληθυσμό κοινωνική ομάδα, που η Διοίκηση ήταν υποχρεωμένη ενίοτε να προστατεύσει από τις άδικες επιθέσεις του πληθυσμού.

Τα ανέκδοτα έγγραφα στα οποία στηρίξαμε την παραπάνω παρουσίαση, δεν μπορούν ωστόσο να μας δώσουν συνολικές απαντήσεις στα ερωτήματα που γεννώνται από τη μελέτη της γαλλικής πολιτικής στο θέμα των Ισραηλιτών της Κέρκυρας. Αποτελούν όμως ένα κίνητρο που μας εισάγει σε ένα ευρύτερο πεδίο ιστορικής έρευνας.

Σημειώσεις

1. SHAT (Service Historique de l' Armée de Terre, Vincennes), C5 9. Décret Impérial du 10 Novembre 1807, άρθρο 17)
2. Ρωμανός Ι. Η Εβραϊκή Κοινότης της Κέρκυρας, Χρονικά, τεύχος 93, Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1987, σελ. 3 - 12 και Δαφνής Κ., Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας, Κέρκυρα 1987, σελ. 15.
3. Κασσιμάτη Γρ., Οι Εβραίοι της Επτανήσου και η Ενωσις, Χρονικά, τεύχος 20, σελ. 6 - 13.
4. Pietri F., Napoléon et les Israélites, Paris 1965, σελ. 57.
5. Η ονομασία Grand Sanhedrin προέρχεται από το ανώτατο Δικαστήριο των Εβραίων που καταργήθηκε με την καταστροφή του Ναού της Ιερουσαλήμ από τον Τίτο, το 70 μ.Χ.
6. Οι κυριώτεροι εκφραστές αυτών των απόψεων ήταν οι Bonald και Moie. Βλ. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 48, 52.

7. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 130.

8. Bulletin des lois, série 4E, t. 8, 1808, No 174 - 196, όπου περιλαμβάνεται το κείμενο του Décret Impérial concernant les Juifs, 17 Mars 1808.

9. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 137.

10. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 133 - 140.

11. SHAT, C5 21, Mémoire de Julien Bessières sur les cultes établis dans les îles Ioniennes. Αχρονολόγητο, αλλά γραμμένο στην περίοδο που ο Bessieres ήταν Αυτοκρατορικός Επίτροπος των Επτανήσων (14.1808 έως 15.1810).

12. AN (Archives Nationales, Paris), AB XIX, 3588, Lettre du Commissaire Impérial dans les îles Ioniennes au Ministre de la Guerre à Paris, με ημερομηνία 20 Αυγούστου 1810.

13. Χαγίμ Μπεν - Σεμουέλ Μιζράχ, Ιστορικοί σημειώσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας, Χρονικά, τεύχος 20, σελ. 14 - 16.

14. Pietri F., όπου παραπάνω, σελ. 150.

Τα θύματα της Ιεράς Εξέτασης

"Τα Ολοκαυτώματα της Ιεράς Εξέτασης είναι (οποσδήποτε και αν επιχειρήσουμε να τα εξηγήσουμε) ένα στίγμα στην ιστορία της Καθολικής Εκκλησίας. Θα μπορούσε ίσως κανείς, ως έσχατη υποχώρηση στην ανάγκη προστασίας του δόγματος, να παραβλέψει παραδειγματικές κυρώσεις, ικανές να πτοήσουν ή να συνετίσουν τους πολεμίους του (υπόθεση και πάλι πολύ αμφίβολη). Ακόμα και να παραδεχτεί ότι ο θρησκευτικός φανατισμός είναι δυνατόν να έχει αγνές προθέσεις (πράγμα και τούτο δύσκολο). Εξεγείρεται όμως η ηθική συνείδηση, όταν ανθρώπινα πλάσματα, όμοιοι μας, στέλνονται χωρίς οίκτο ή δισταγμούς στη φωτιά, για να σωθεί η ψυχή τους, και η αποτρόπαιη αυτή πράξη δικαιολογείται με την αρχή "ο σκοπός αγιάζει τα μέσα".

Εν. Παπανούτσος,

"Τα μέτρα της εποχής μας", σελ. 50

ΤΑ "ΧΡΟΝΙΚΑ" ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

Λόγω των θερινών διακοπών το επόμενο τεύχος των "Χρονικών" θα εκδοθεί τον Σεπτέμβριο

Μνημείο αφιερωμένο στον Γιάνους Κόρτσας, τον Πολωνο - Εβραίο γιατρό και συγγραφέα παιδικών ιστοριών, που χάθηκε από το Γκέττο της Βαρσοβίας στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα μαζί με τα παιδιά που προστατεύε. Το Μνημείο βρίσκεται στο παιδικό τμήμα του Μουσείου Yad Vashem, στην Ιερουσαλήμ.

Τον Μάιο του 1943

Το τέλος του γκέττο της Βαρσοβίας

Κάθε χρόνο, τον Μάιο, η μνήμη των Εβραίων, αλλά και του πολιτισμένου κόσμου που γνωρίζει την ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στρέφεται στους ηρωικούς μαχητές του γκέττο της Βαρσοβίας.

Σ' ένα κόσμο που εφλέγετο τότε από άπειρες πυρκαϊές, κανείς δεν αντελήφθη το μεγαλείο της τραγικής σιωπής του Γκέττο και λίγοι μάθανε την ιστορία του. Το Γκέττο φάνηκε ένας πελώριος τάφος, ο τάφος ενός εξοντωμένου λαού, ενώ ήταν ο γυμνός ναός της ελπίδας του και της δύναμής του.

Με την ευκαιρία της επετείου δημοσιεύουμε ένα συγκλονιστικό ντοκουμέντο, την έκθεση του Γερμανού Διοικητού των Ες Ες στη ζώνη της Βαρσοβίας, προς το

Αρχηγείο του Βερολίνου, για τη μάχη του Γκέττο.

Πρόκειται για ένα έγγραφο άκρως απόρρητο, που βρήκαν τα συμμαχικά στρατεύματα κατά την προέλασή τους στην Γερμανία. Αποτελείται από τρία μέρη: μια γενική εισαγωγή, το ιστορικό των γεγονότων (που δημοσιεύουμε παρακάτω) και ένα παράρτημα από φωτογραφίες. Είναι γραμμένο από τον **Στρατηγό Στρόοπ**, που οι Εβραίοι της Ελλάδος γνωρίζουν πολύ καλά, γιατί και η περιβόητη διαταγή της 3ης Οκτωβρίου 1943 για τη σύλληψή τους και την εκτόπισή τους στα στρατόπεδα του θανάτου έχει την υπογραφή του. Το συγκεκριμένο έγγραφο απευθύνεται στον **Στρατηγό Κρούγκερ**, αρχηγό των αστυνομικών δυνάμεων στην Ανατολική ζώνη, που έχει καταγγελθεί ως εγκληματίας πολέμου από τη Σοβιετική Ένωση.

Σ' όλο το έγγραφο είναι φανερό η προσπάθεια να παρουσιασθεί σαν μια ένδοξη σελίδα του Γερμανικού Στρατού, εκείνη που υπήρξε ουσιαστικά μια πάλη οπλισμένων δημίων εναντίον ενός δυστυχισμένου πληθυσμού που είχε ως μόνο όπλο το θάρρος του και την αξιοπρέπειά του, όπως φαίνεται άλλωστε από τον ασήμαντο κατάλογο των όπλων που εκυριεύθησαν από τους Γερμανούς. Αλλά τα γεγονότα είναι πιο ισχυρά από την πρόθεση του Γερμανού Στρατηγού, του πιάνουν το χέρι και τον αναγκάζουν να γράψει μια σελίδα που αποτελεί αίσχος για τα γερμανικά όπλα και αναγνώριση μιας εποποιΐας άνευ προηγουμένου στην ιστορία.

Το επίσημο έγγραφο του Στρατηγού Στρόοπ

Κατά το καλοκαίρι του 1940 έγινε ακόμη επιτακτικότερη η ανάγκη της δημιουργίας μιας εβραϊκής συνοικίας στη Βαρσοβία, προ παντός γιατί στρατιωτικά τμήματα μετετίθεντο συνεχώς στην πολωνική πρωτεύουσα, αφού η εκστρατεία της Γαλλίας είχε λήξει. Το Τμήμα Υγιεινής και Δημόσιας Υγείας εδήλωσε ρητώς, ότι έπρεπε να δημιουργηθεί μια συνοικία για τον

εβραϊκό πληθυσμό, για να περιφρουρηθούν οι υγειονομικές συνθήκες των γερμανικών στρατευμάτων και του αμάχου πληθυσμού...

Η περιοχή που, εντός των ορίων της πόλεως, εμαστιζέτο από τις επιδημίες και γι' αυτό είχε περιορισθεί σ' ένα ελάχιστο περίμετρο, θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη για την εβραϊκή συνοικία. Σ' αυτή την περιοχή της Βαρσοβίας εγκαταστάθηκαν περίπου 400.000 Εβραίοι. Υπήρξαν συνολικώς 27.000 διαμερίσματα, που αποτελούντο κατά μέσον όρο από δύομιση δωμάτια το καθένα. Η συνοικία χωριζόταν από την υπόλοιπη πόλη από τείχη που την απομονώνανε και ταυτοχρόνως εμπόδιζαν τη μετάδοση των πυρκαϊών: όλοι οι κενοί χώροι και τα διάκενα, όλα τα παράθυρα, τα κτίρια και οι δρόμοι στις άκρες της περιοχής οχυρώθηκαν προς συμπλήρωση του διαχωρισμού.

Κατά το 1942, λόγοι ασφαλείας επέβαλαν την απομάκρυνση ό-

λων των Εβραίων από την Βαρσοβία. Η πρώτη επιχείρηση σε μεγάλη κλίμακα για την τακτοποίηση των Εβραίων έγινε κατά την περίοδο από τις 22 Ιουλίου έως τις 3 Οκτωβρίου. Κατά τους μήνες αυτούς μεταφέρθηκαν 310.322 Εβραίοι. Τον Ιανουάριο έγινε άλλη μεταφορά, αυτή τη φορά 6.500 Εβραίων.

Τον ίδιο μήνα του 1943, ο αρχηγός των Ες Ες για όλο το Ράιχ, κατά τη διάρκεια μιας επισκέψεως στη Βαρσοβία, διέταξε τον Διοικητή των Ες Ες και της Αστυνομίας στην περιοχή της Βαρσοβίας να μεταφέρει στο Λουμπλίν όλα τα εργοστάσια πολεμικού υλικού, και υλικού καταλλήλου για την άμυνα, που βρισκόντουσαν στο γκέττο μαζί με όλο το προσωπικό και τα μηχανήματα. Η εκτέλεση της διαταγής αυτής δεν ήταν εύκολη, γιατί οι Εβραίοι και οι διευθυντές των βιομηχανιών αντετάσσοντο αποφασιστικώς. Συνεπώς, ο αρχηγός των Ες Ες και της Αστυνομίας απεφάσισε να κάνει τη μεταφορά σε μια επιχείρηση μεγάλης ολκής, διάρκειας τριών ημερών.

Οι προετοιμασίες έγιναν και η τελική διαταγή για την εκτέλεση της μεταφοράς δόθηκε από τον προκάτοχό μου. Εγώ έφθασα στη Βαρσοβία μόνο

*Es gibt keinen
jüdischen Wohnbezirk
in Warschau mehr!*

Φωτοτυπία του τίτλου του εγγράφου

στις 17 Απριλίου 1943 και ανέλαβα την αρχηγία αυτής της μεγάλης επιχείρησης στις 8 η ώρα της 19 Απριλίου 1943· η επιχείρηση είχε αρχίσει στις 6 της ίδιας μέρας. Προηγουμένως, στις άκρες εκείνης που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία, είχαν παραταχθεί στρατιωτικά τμήματα που έκλειναν ερμητικά κάθε διέξοδο και απέκλειαν κάθε δυνατότητα διαφυγής των Εβραίων. Τα τμήματα αυτά έμειναν στη θέση τους από την αρχή ως το τέλος της επιχείρησης και ενισχύοντο ειδικώς κάθε νύκτα.

Η πρώτη διείσδυσή μας στην εβραϊκή συνοικία αποκρούστηκε από τους Εβραίους και από τμήματα Πολωνών συμμοριτών με μια αιφνιδιαστική επίθεση που είχε προμελετηθεί. Η δύναμη που είχε αναλάβει να πραγματοποιήσει τη διείσδυση και συμπεριελάμβανε άρματα μάχης και θωρακισμένα άρματα, αναγκάστηκε ν' αποσυρθεί. Για τη δεύτερη επίθεση, που έγινε στις 8 περίπου το πρωί, έστειλα χωριστές δυνάμεις να καταλάβουν προκαθορισμένες περιοχές, για να διεισδύσουν ως το κέντρο του γκέττο. Μολονότι και αυτή τη φορά τα στρατεύματά μας δέχθηκαν τα αιφνιδιαστικά πυρά του αντιπάλου, μπόρεσαν να προχωρήσουν δια μέσου των διαφόρων σπιτιών, σύμφωνα με το σχέδιο. Οι αντίπαλοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους πάνω στις στεγές των σπιτιών και σ' επικαιρα σημεία και να καταφύγουν στα υπόγεια και στους υπονόμους.

Για να εμποδίσουμε τους Εβραίους να διαφύγουν από τους υπονόμους, πλημμυρίσαμε αμέσως ολό το δίκτυο των υπονόμων της εβραϊκής συνοικίας· οι Εβραίοι όμως εξουδετέρωσαν κατά μέγα μέρος τα αποτελέσματα του μέτρου αυτού με την ανατίναξη των φρακτών. Το βράδυ συναντήσαμε αποφασιστικότερη αντίσταση, που η επέμβαση ενός ειδικού τμήματος πρώτης γραμμής συνέτριψε πολύ γρήγορα. Με μια νέα επίθεση κατορθώσαμε να βγάλουμε τους Εβραίους από προετοιμασμένα ερείσματα και από τις κρυψώνες τους. Στις 20 και 21 Απριλίου κατορθώσαμε να καταλάβουμε ένα μεγάλο μέρος του λεγόμενου "Μικρού Γκέττο"· σ' εκείνα τα τετράγωνα δεν υπήρχε πια οργανωμένη αντίσταση σε μεγάλη κλίμακα. Ο κύριος όγκος των Εβραίων πολεμιστών, ενισχυμένος από Πολωνούς συμμορίτες, αποσύρθηκε κατά την πρώτη και δεύτερη μέρα ως την λεγόμενη Πλατεία Μουρανόβσκυ. Πολωνοί συμμορίτες επήγαιναν να πυκνώσουν συνεχώς τις γραμμές τους. Είχαν υπολογίσει να οχυρωθούν στο Γκέττο, για να μας εμποδίσουν να

μπούμε. Πάνω σ' ένα κτίριο από μπετόν, υψώθηκε η εβραϊκή σημαία μαζί με την πολωνική για να εμπυχώσει τους πολεμιστές. Αυτές οι δύο σημαίες εκυριεύθησαν κατά την δεύτερη μέρα της μάχης από ένα ειδικό τμήμα πρώτης γραμμής.

Κατά τη διάρκεια της μάχης με τους συμμορίτες, ο υπολοχαγός των Ες Ες Ντέμκε σκοτώθηκε από την έκρηξη μιας χειροβομβίδας που κτυπήθηκε από το εχθρικό πυρ τη στιγμή που αυτός ετοιμαζόταν να τη ρίξει.

*

Από τις πρώτες μέρες της μάχης, είδα καθαρά ότι το αρχικό σχέδιο δεν μπορούσε να εκτελεσθεί, εκτός αν μεταφέραμε πρώτα τα εργοστάσια πολεμικού υλικού, που βρίσκόντουσα σε κάθε σημείο του γκέττο.

Έπρεπε λοιπόν να διαταχθεί η εκκένωση των εργοστασίων και να γίνει η εγκατάσταση των μηχανημάτων σε άλλο μέρος, αφού θα εδίδετο φυσικά μια προθεσμία αρκετά μεγάλη για τις απαραίτητες προετοιμασίες. Μ' αυτό τον τρόπο έγινε η εκκένωση όλων των εργοστασίων, και πολύ σύντομα κατορθώσαμε να στερήσουμε τους Εβραίους και τους συμμορίτες από τη δυνατότητα να περάσουν συνεχώς από το ένα εργοστάσιο στο άλλο, κάτω από τα μάτια των Γερμανών στρατιωτών.

Για ν' αποφασίσουμε πόσος καιρός χρειαζόταν για την εκκένωση όλων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, χρειάστηκε να γίνει μια προσεκτική επιθεώρηση.

Κατά την επιθεώρηση αυτή διαπιστώσαμε ότι επικρατούσαν συνθήκες που δεν μπορούν ούτε καν να περιγραφούν. Δεν είναι δυνατόν να φαντασθεί κανείς ότι υπάρχει ένα άλλο μέρος, εκτός από το γκέττο, όπου μπορεί να επικρατήσει ένα τέτοιο χάος. Οι Εβραίοι κατείχαν τα πάντα, από τα χημικά προϊόντα έως τα εργοστάσια εκρηκτικών και τα όπλα και τα εξαρτήματα για τις ένοπλες δυνάμεις. Ήτο τόσο ασήμαντη η επιρροή που οι ιθύνοντες διατηρούσαν πάνω στις επιχειρήσεις, που οι Εβραίοι είχαν όλη τη δυνατότητα να κατασκευάσουν κάθε είδους όπλα στα εργοστάσια αυτά, ακόμα και χειροβομβίδες και εμπρηστικές μπουκάλες.

Εξάλλου, η επίθεση εναντίον ενός οχυρού εγκατεστημένου σ' ένα εργοστάσιο που δούλευε για το Τμήμα Στρατιωτικών Καταυλισμών βάστηξε ως τη δεύτερη μέρα· αναγκάστηκε να επέμβει ένα τμήμα του μηχανικού που χρησιμοποίησε φλογοβόλα και πυροβολικό. Οι Εβραίοι είχαν οχυρωθεί στο εργοστάσιο και ήταν αδύνατο να

Αγωνιστές του Γκέττο της Βαρσοβίας ενώ αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το οχυρό τους. Μία από τις φωτογραφίες που είχε τραβήξει ο ίδιος ο Στρατηγός Στρόομ κατά την περίοδο Απριλίου - Μαΐου 1943. (Από το φωτογραφικό αρχείο του Ιδρύματος Yad Vashem, Ιερουσαλήμ)

στα οχυρά μπορούσε πάντα να φθάσει κανείς από τις υπονόμους. Οι Εβραίοι χρησιμοποιούσαν το δίκτυο των υπονόμων και για να διαφύγουν προς τις άρειες συνοικίες της Βαρσοβίας. Είχαμε συνεχώς πληροφορίες ότι οι Εβραίοι προσπαθούσαν ν' αποφύγουν τη σύλληψη φεύγοντας από τις υπονόμους.

Με το πρόσχημα της ανεγέρσεως αντιαεροπορικών καταφυγίων, ακόμη από το τέλος του 1942, είχαν μελετηθεί οχυρωμένες θέσεις σ' εκείνη που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία. Αυτές οι οχυρωμένες θέσεις προοριζόντουσαν για καταφύγιο για τους Εβραίους, εν όψει της εκκενώσεως της συνοικίας (και από πολύ καιρό κυκλοφορούσαν σχετικές διαδόσεις). Έπρεπε εξ άλλου να χρησιμεύσουν ως κέ-

τους καταφέρει κανείς να συνθηκολογήσουν. Απεφάσισα λοιπόν να καταστρέψω το εργοστάσιο την επομένη, βάζοντας φωτιά.

Οι διευθυντές των εργοστασίων αυτών, που πολύ συχνά βρισκόντουσαν και κάτω από την εποπτεία ενός αξιωματικού του στρατού, δεν ήσαν σχεδόν ποτέ σε θέση να πούνε πού ήταν τ' αποθέματα και οι αποθήκες υλικού. Οι αριθμοί που έδιναν σχετικά με τον αριθμό των Εβραίων εργατών δεν ανταποκρινόντουσαν ποτέ στην πραγματικότητα.

Σχετικώς μικρός υπήρξε ο αριθμός των Εβραίων που μπόρεσαμε να βγάλουμε με τη βία από τα σπίτια και που συνελήφθησαν κατά τις πρώτες αυτές μέρες...

Είναι φανερό, ότι οι Εβραίοι κρυβόντουσαν στους υπονόμους και σε οχυρωμένες θέσεις που είχαν προετοιμασθεί επίτηδες. Αν στις πρώτες μέρες μπορούσε ακόμα να υποθέσει κανείς ότι δεν είχαν μείνει παρά λίγα οχυρά, απομονωμένα το ένα από το άλλο, όσο προχωρούσε η "επιχείρηση μεγάλης ολκής" φαινόταν καθαρά ότι σ' όλο το γκέττο είχαν συστηματικώς κτισθεί οχυρά και υπόγειες στοές. Στους διαδρόμους και

ντρα αντιστάσεως εναντίον των δυνάμεων που θ' αναλάμβαναν την επιχείρηση. Η προπαγάνδα, προφορική, με προκηρύξεις και με τοικοκολλήσεις, υπήρξε τόσο αποτελεσματική μέσα στα όρια εκείνης που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία, που αμέσως μετά την έναρξη της "επιχειρήσεως μεγάλης ολκής", οι οχυρωμένες θέσεις επανδρώθηκαν. Η μελετημένη προετοιμασία των Εβραίων αποδεικνύεται από την επιμέλεια με την οποία είχαν ετοιμασθεί αυτά τα οχυρά, όπως άλλωστε διαπιστώσαμε και σ' άλλες περιπτώσεις: υπήρχαν λουτρά, αποχωρητήρια, αποθήκες όπλων και πολεμοφοδίων και αποθέματα τροφίμων για πολλούς μήνες. Υπήρχαν οχυρωμένες κρυψώνες για τους φτωχούς Εβραίους και για τους πλούσιους. Ήταν εξαιρετικά δύσκολο να καθορίσει κανείς την ακριβή θέση των οχυρών αυτών, γιατί ήταν καλά καμουφλαρισμένα: σ' ορισμένες περιπτώσεις κατορθώσαμε να τα βρούμε με την προδοσία των ιδίων των Εβραίων.

Από τις πρώτες μέρες φάνηκε καθαρά, ότι οι Εβραίοι δεν θα δεχόντουσαν ποτέ να μεταφερθούν αλλού: ήταν αποφασισμένοι ν' αντισταθούν παρ' όλες τις δύσκολες περιστάσεις και να χρη-

σιμοποιήσουν όλα τα όπλα που διέθεταν. Υπό την καθοδήγηση Πολωνών μπολσεβίκων είχαν σχηματισθεί τα λεγόμενα τμήματα εφόδου, που ήταν οπλισμένα και έτοιμα να προσφέρουν οιαδήποτε τιμή προκειμένου ν' αποκτήσουν όπλα.

Κατά τη διάρκεια της "επιχειρήσεως μεγάλης ολκής" συνεληφθησαν ακόμα και Εβραίοι που είχαν μεταφερθεί στο **Λούμπλιν** και στην **Τρεμπλίνκα**, απ' όπου είχαν δραπετεύσει για να γυρίσουν στο γκέττο εφοδιασμένοι με όπλα και πολεμοφόδια. Στην αρχή μπορούσαμε ακόμα να συλλάβουμε πολλούς Εβραίους δειλούς: αλλά μετά, κατά την δεύτερη φάση της επιχειρήσεως, η σύλληψη των Εβραίων και των συμμοριτών έγινε ολοένα και δυσκολότερη. Αυτές οι ομάδες εφόδου διοργάνωναν συνεχώς την αντίσταση: τις αποτελούσαν νέοι Εβραίοι μεταξύ 18 και 25 ετών, συνοδευόμενοι από μερικές γυναίκες που είχαν λάβει αυστηρότατες διαταγές, να αμυνθούν ως το τέλος με όλα τα όπλα τους και σε ανάγκη ν' αυτοκτονήσουν για ν' αποφύγουν τη σύλληψη.

Μία από αυτές τις ομάδες εφόδου, αποτελούμενη από 30 ή 35 συμμορίτες, κατόρθωσε να συρθεί δια μέσου μιας υπόγειας στοάς έως την λεγόμενη Πρέστα, ν' ανεβεί σ' ένα φορτηγό και να φύγει. Ένας συμμορίτης που είχε οδηγήσει το φορτηγό στο μέρος εκείνο, έδωσε το σύνθημα πεινώντας δυο χειροβομβίδες και οι συμμορίτες που ήταν στον υπόνομο βγήκανε έξω. Οι συμμορίτες και οι Εβραίοι (στην ομάδα υπήρχαν και μερικοί Πολωνοί συμμορίτες οπλισμένοι με τουφέκια, ελαφρά όπλα και ένα πολυβόλο) ανέβηκαν στο φορτηγό και φύγανε προς άγνωστη κατεύθυνση. Το μέλος της ομάδας που είχε εντολή να καθίσει φρουρός στον υπόνομο και να κλείσει την είσοδο συνεληφθη. Η παραπάνω έκθεση βασίζεται στην κατάθεσή του. Οι έρευνες για την ανεύρεση του φορτηγού έμειναν δυστυχώς χωρίς αποτέλεσμα.

Κατά τη φάση αυτή της ένοπλης αντιστάσεως, οι γυναίκες των τμημάτων εφόδου ήταν οπλισμένες σαν τους άνδρες. Πολλές απ' αυτές ήταν γραμμένες στο κίνημα των "**Χαλουτσίμ**". Έτυχε περισσότερο από μία φορά, οι γυναίκες αυτές να πυροβολούν με δύο πιστόλια ταυτοχρόνως, ένα για κάθε χέρι. Πάρα πολλές γυναίκες κρύβανε ως την τελευταία στιγμή στα εσώρουκά τους πιστόλια και χειροβομβίδες (πολωνικού τύπου, σε σχήμα αυγού), για να τα χρησιμοποιήσουν εναντίον των ανδρών των Ες Ες και της στρατιωτικής αστυνομίας.

*

Μπορέσαμε να συντρίψουμε την αντίσταση των Εβραίων και των συμμοριτών μόνο χάρις στην ακούραστη και αδιάκοπη προσπάθεια, μέρα και νύχτα, των τμημάτων μας εφόδου. Στις 23 Απριλίου 1943, το Αρχηγείο των Ες Ες και της αστυνομίας στην ανατολική ζώνη που έδρευε στην Κρακοβία, μας διεβίβασε μια διαταγή του αρχηγού των Ες Ες για όλο το Ράιχ, σύμφωνα με την οποία η εκκαθάριση του γκέττο της Βαρσοβίας έπρεπε να φερθεί εις πέρας με αλύγιστη επιμονή και τη μεγαλύτερη αυστηρότητα. Γι' αυτό απεφάσισα να πραγματοποιήσω την ολοσχερή καταστροφή όλης της εβραϊκής συνοικίας, βάζοντας φωτιά σ' όλα τα τετράγωνα, συμπεριλαμβανομένων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Φρόντισα να εκκενωθούν συστηματικά όλα τα εργοστάσια και διέταξα να πυρποληθούν όλα συστηματικά. Με τον τρόπο αυτό οι Εβραίοι αναγκάστηκαν, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, να βγουν από τις κρυψώνες τους και από τις οχυρωμένες θέσεις τους.

Συχνά συνέβαινε να παραμείνουν τόσο πολύ οι Εβραίοι στα πυρπολημένα σπίτια, που στο τέλος, απ' το φόβο μήπως καούν ζωντανόι, προτιμούσαν να πηδήσουν απ' τα παράθυρα. Πάντως, πριν πηδήσουν, πετούσαν στο δρόμο από τα φλεγόμενα σπίτια στρώματα και μαξιλάρια. Μολονότι πολλοί με τον τρόπο αυτό έσπαζαν τα πόδια τους ή τα χέρια τους, προσπαθούσαν μετά να συρθούν από δρόμο σε δρόμο ως τα κτίρια που δεν είχαν ακόμα πυρποληθεί ή που καιγότανουσαν μόνο μερικώς. Συχνά οι Εβραίοι άλλαζαν κρυψώνα τη νύχτα και επήγαιναν να κρυφθούν στα ερείπια των σπιτιών που είχαν ήδη καεί. Εκεί έβρισκαν καταφύγιο, ώσπου τους έβρισκαν οι άνδρες των εκλεκτών γερμανικών τμημάτων.

Μετά από τις πρώτες οκτώ μέρες, η ζωή έγινε δύσκολη και για εκείνους που είχαν ταμπουρωθεί στις υπονόμους. Από το δρόμο μπορούσε ν' ακούσει κανείς συχνά ταραγμένες φωνές που προερχόντουσαν από τις υπονόμους. Οι άνδρες των Ες Ες, της αστυνομίας και του μηχανικού κατέβαιναν γενναία στις υπόγειες στοές, για να βγάλουν τους Εβραίους. Όχι σπάνια σκοντάφτανε στα πτώματα των Εβραίων και γινόντουσαν στόχος στις εκθρικές σφαίρες. Πολλές φορές αναγκασθήκαμε να χρησιμοποιήσουμε καπνογόνα για ν' αναγκάσουμε τους Εβραίους να βγούνε έξω. Μια μέρα, παραδείγματος χάριν, ανοίξαμε 183 υπονόμους και την προκαθορισμένη

Η πόλη του Αργοστολίου: Σχέδιο από το ταξιδιωτικό του Andre Saint Sauveur που κυκλοφόρησε στα 1800

Εβραϊκές οικογένειες στην Κεφαλονιά

Επαγγελματικές ασχολίες - Οικογενειακές σχέσεις

Του κ. ΑΓΓΕΛΟ - ΔΙΟΝΥΣΗ ΔΕΜΠΟΝΟΥ

Μέρος Β*

Ο Δαβίδ Ματατίας του Μάρκου, ο σπιτονοικοκύρης του προηγούμενου, με δύο καταστήματα στο Αργοστόλι και άνετη για την περίπτωση του κατοικία, έχει και αυτός τα οικονομικά του προβλήματα! Αδύναμος να καταβάλει τα νοίκια του, ενάγεται και καταδικάζεται σε 45 μέρες φυλάκιση, την οποία τελικά διέφυγε, γιατί την τελευταία στιγμή επλήρωσε το απαιτούμενο και όχι ευκαταφρόνητο ποσό! Είναι από τους εβραίους που τους προτάθηκε να υποβληθεί στον αποφασιστικό όρκο, του οποίου μάλιστα ορίστηκε η ημερομηνία, χωρίς όμως να γνωρίζουμε και αν τελικά τελέστηκε⁵¹.

Ο Δαβίδ Ματατίας του Μαρδοχάη μένει στο Αργοστόλι στην περίοδο του 1855, επαγγελλόμενος τον ράφτη. Στο προσωπικό του ανήκει και η ανήλικη εβραιοπούλα ράφτρα Δώρα Χαΐμ του Ζαχαρία, της οποίας κατακρατεί τα ημερομίσθια, γεγονός που αναγκάζει τον πατέρα της Χαΐμ να προσφύγει στη δικαιοσύνη, για να πληρωθεί η κόρη του⁵².

Η οικογένεια ΡΙΖΟ είναι από τις πρώτες οικογένειες που έφθασαν, κατά τον 19ο αιώνα, από άλλα νησιά και από τις πρώτες που εξαφανίστηκαν! Η διαδρομή της καλύπτει σχεδόν μια εικοσαετία (1820 - 1839).

Ο Σαμπατάη Ρίζο από το 1821 είναι έμπορος υφασμάτων ποιότητας (χαμπρί, σεντόνια, κουβέρτες, ρεγάδι εγγλέζικο, με-

ταξωτά, περλέ). Κατέχει σύγχρονα και κοσμήματα αξίας, (ρολόγια και σφραγίδες χρυσές, δαχτυλίδια και κονταπέτα), τα οποία πιθανολογούνται ενέχυρα πελατών του. Στην ανάγκη του θα προσφύγει σε δανεισμό από τον ομόθησκό του Μοζέ Μόρδο, ο οποίος τον βιάζει να εξοφληθεί με την απειλή εκπλειστηριασμού των κρατουμένων ενεχυρών⁵³.

Ο γιός του Αβραάμ Ρίζο του Σαμπαχάη στα 1839 έμπορος γυρολόγος, ανοίγεται σε μεγάλες πιστώσεις σε πελάτες του και μάλιστα χωρίς διασφάλιση. Ο μόνος δρόμος που του μένει να διεκδικήσει τα πιστώματά του είναι η προσφυγή στο δικαστήριο⁵⁴.

Η οικογένεια ΚΟΗΜ ή Χαΐμ εμφανίζεται μόλις για δέκα χρόνια στα μέσα του αιώνα (1851 - 1861).

Ο Μωυσής Κοήμ του Μιχαήλ εντοπίζεται στα 1851 ως μάρτυρας στο δικαστήριο, για οικονομικές αντιδικίες ανάμεσα σε δύο εβραίους εμπόρους. Τους Μιχαήλ Δαλμουδέγα του Αβραάμ και Μωυσή Καμπέρο του Ισαάκ. Το μόνο που πιστοποιείται είναι η κατοικία του στο Αργοστόλι⁵⁵.

Ο Ζαχαρίας Κοήμ (ή Χαΐμ) του Μιχαήλ, είναι διεκδικητής στα 18 των ημερομισθίων της ράφτρας κόρης του Δώρας από τον εργοδότη της Δαβίδ Ματατία πτ. Μαρδοχάη. Ο ίδιος στα 1861 υποβλήθηκε σε βαρύ πρόστιμο για άγνωστό μας παράπτωμα, που διέπραξε μαζί με τον πιθανολογούμενο συνεταιρό του Μιχαήλ Μπελέλη του Πίνακη⁵⁶.

Από την οικογένεια ΑΜΑΡ που είναι από τις πρώτες που έφθασαν στην Κεφαλονιά στις αρχές του επίδικου αιώνα, έχουμε μόνο τρεις εκπροσώπους, σε χρονική διαδρομή 18 ετών

* Το Μέρος Α' δημοσιεύθηκε στα "Χρονικά" (αριθμ. φύλλον 115, Μάρτιος - Απρίλιος 1991)

(1827 - 1845). Τούτο πρέπει να αποδοθεί σε έλλειψη στοιχείων και όχι σε απουσία της.

Ο Ηλίας 'Αμαρ του Αβραάμ, γνωστός με το παρωνύμιο Τζιλιόρης πριν από το 1827, αγράμματος γυρολόγος στα χωριά σε λευκά είδη λαϊκής κατανάλωσης, "σε πράματα του μπράτζου" διαθέτει τα είδη του με πίστωση, ιδιαίτερα σε χριστιανούς της υπαίθρου, όπου η στενότητα του χρήματος δημιουργεί δυσχέρειες εξοφλήσεως. Για να την επιτύχει, καταφεύγει στα δικαστήρια⁷.

Ο Αβραάμ 'Αμαρ του Ηλία προφανώς γιός του προηγούμενου, αγράμματοςπραματευτής σε "πανιά του μπράτσου" σαν τον πατέρα του, δούλευε παράλληλα με αυτόν ως ανεξάρτητος επαγγελματίας. Προμηθευτής του από το 1833 που γνωρίζουμε είναι οι χριστιανοί μεγαλέμποροι του Αργοστολίου 'Αγγελος Κεφαλάς και Φίλιππος Γιαννόπουλος, από καταγωγή Ζακύνθιος. Οι αγορές είναι "διπλάρι και άλλα πανιά", τα οποία προμηθεύεται με πίστωση, καθώς επίσης με πίστωση πραγματοποιούνται και οι πωλήσεις του στους πελάτες του. Η εμφανιζόμενη αδυναμία να εξοφλήσει τους προμηθευτές του προέρχεται από την απροθυμία των δικών του πελατών να τακτοποιήσουν τις δικές τους εκκρεμότητες και η κατάσταση αυτή δημιουργεί δικαστικές ταλαιπωρίες και στον ίδιο και στους χρεώστες του⁸.

Αξίζει να επισημανθεί η προτίμηση του εβραίου αυτού προς χριστιανούς προμηθευτές, ενώ ως μας προκρίπτει, οι περισσότεροι γυρολόγοι ομόθησκοί του προτιμούσαν τους ισχυρούς εμπόρους του Αργοστολίου εβραϊκής καταγωγής και εκείνους της Ζακύνθου και Κέρκυρας με τους οποίους είχαν ανοιχτές συναλλαγές.

Ένας ακόμα Αμπράμης 'Αμαρ του Μωσή εντοπίζεται στα 1843 ως κάτοικος Αργοστολίου, χωρίς όμως να γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία γι' αυτόν⁹.

Η οικογένεια ΦΟΡΤΕ¹⁰ βρίσκεται και αυτή στην Κεφαλονιά πριν από την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Δυστυχώς μόνο τρεις εκπρόσωποι της εντοπίστηκαν, που καλύπτουν μια εικοσαετία (1820 - 1840).

Ο Λία Φόρτε του Σαμπατάη από το 1820 έμπορος "σε πετοιά", προφανώς για τσαρούχια και σολοδάσματα, κάτοικος Αργοστολίου, αναγκάζεται και αυτός να εκβιάσει την εξόφληση των πιστωμάτων του με προσφυγές στα δικαστήρια, όπου τον συναντάμε και ως μάρτυρα σε δίκες ή προσφυγές ομοθησικών του. Στα 1839 τον βρίσκουμε να συστεγάζεται στην οβρεακή "κοντροάδα Αγίου Γεωργίου" με τον Μάρκο Λέβη, με τον οποίο έρχεται σε ρήξη, για τούτο ειδοποιείται να αδειάσει το κοινό μαγαζί για να μείνει στην αποκλειστική χρήση του αρχικού ενοικιαστή του¹¹.

Στα 1831 βρίσκουμε τον Μοϊζέ Φόρτε του Σολομών να κατοικεί στο Αργοστόλι, χωρίς όμως περισσότερα στοιχεία για τις επαγγελματικές του δραστηριότητες.

Ο Ιούδας Φόρτε του Σαμπατάη, προφανώς αδελφός του Λία, στα 1840 συστεγάζεται στο μετζάο Σπυριδωνά Πόγγη, στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής, στα σύνορα της οβρεακής με τον α-

ναφερόμεντα Αβραάμ Μόρδο. Ο ιδιοκτήτης στοχεύοντας στην απόκτηση μεγαλύτερου ενοικίου, τους εκβιάζει δια του δικαστηρίου να τον αδειάσουν ή να τον καταβάλουν το απαιτούμενο υπέρογκο νοίκι¹².

Η οικογένεια ΓΑΚΙΣ, αν δεν προέρχεται από παραφθορά του Γανίη, των εβραίων που έφθασαν στην Κεφαλονιά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, δεν γνωρίζουμε πότε πρωτοεμφανίστηκε με δύο εκπροσώπους της που εντοπίσαμε.

Ο Μοζέ Γακίς του Σαλόν, στα 1836 κάτοικος Αργοστολίου, καλείται στο Ειρηνοδίκαιο για άγνωστή μας υπόθεση. Πιστοποιείται επίσης η εμπορική του δραστηριότητα από κατοπινά έγγραφα¹³.

Ο Σολομών Γακίς του Μωυσέως στα 1845 έχει εμπορικές δεσοληψίες με τον Μόρμο Βέτη, επίσης κάτοικο Αργοστολίου, που όμως δεν διασαφηνίζεται αν είναι ισραηλίτης. Στα 1850 εγκαταλείπει το Αργοστόλι και συνεταιρίζεται με τον επίσης εβραίο Μωσέ Ισαάκ, ανοίγοντας εμπορικό κατάστημα με "πραμάτιες" στα Μεταξάτα, όπου και κατοικούν. Δυστυχώς, η επιχείρηση είναι χρεωμένη σε χριστιανό χρηματοδότη, ο οποίος τους σφραγίζει το κατάστημα¹⁴.

Και η οικογένεια ΜΑΤΣΑ, όπως μας πιστοποιούν οι αφίσες του Υγειονομείου, ήρθε στην Κεφαλονιά από τη Ζάκυνθο στις αρχές της δεκαετίας του 1820. Εμείς τους εντοπίζουμε πολύ αργότερα, με τρεις εκπροσώπους και για την περιορισμένη περίοδο μόλις επτά ετών (1856 - 1862).

Στα 1855 ο Μωυσή Μάτζα του Αβραάμ βρίσκεται εγκαταστημένος στην Κεφαλονιά χωρίς να γνωρίζουμε την απασχόλησή του. Φαίνεται πρόσφατα φθασμένος από την Ζάκυνθο, γιατί καλείται ως μάρτυρας σε καταγγελία για ξυλοδαρμό που προκλήθηκε στην πόλη αυτή, ανάμεσα σε τρεις εβραίες της εκεί παροικίας¹⁵.

Στα 1860 ο Αβραάμ Μάτζα του Ραφαήλ είναι από τα εξέχοντα μέλη της παροικίας. Συμμετέχει στη γνωστή μας πενταμελή επιτροπή που αποτάθηκε στον Έπαρχο για το ζήτημα του νεκροταφείου και της προσπάθειας καταπάτησής του¹⁶.

Ο Ηλία Μάτσα του Λεόν στα 1862, εγγράμματος και "έμπορος την επιστήμη", έρχεται από τη Ζάκυνθο όπου μένει και εργάζεται μόνιμα, για να επισκεφθεί τους ομοθησικούς του στο Αργοστόλι, με τους οποίους διατηρεί στενές σχέσεις, συνδυάζοντας ένα ταξίδι αναψυχής με εμπορικούς στόχους. Αμέσως μετά την άφιξή του αντιμετωπίζει τις απειλές και την εχθρική στάση του Ισαάκ Μόρδου του Αβραάμ, που ασκεί με τα αδέρφια του Σαμουέλ και Ελία εμπόριο στη Ζάκυνθο. Ο Ισαάκ συχνά επισκέπτεται την Κεφαλονιά, όπου διαμένει επί πολύ για εμπορικούς λόγους. Τα τρία αυτά αδέρφια, που ως φαίνεται ασκούν τρομοκρατία σ' όσους τους ανταγωνίζονται, έχουν βάσει στο στόχαστρό τους τον Ηλία, που αναγκάζεται να ζητήσει την προστασία της Αστυνομίας προκειμένου να προστατευθεί η ζωή του¹⁷.

Αναμφίβολα πρόκειται για μια αντιμαχία που την προκάλεσε ο επαγγελματικός ανταγωνισμός, σε μια εποχή που η οικονομική δυσπραγία ωθούσε τα άτομα σε ενέργειες καθόλου επιτρεπτές.

Ο εβραϊκός κλάδος της οικογένειας BENTOYPA⁶⁵, ήρθε στην Κεφαλονιά από πολύ νωρίς. Εμείς τον εντοπίζουμε από το 1822 μέχρι το 1839 με τρεις εκπροσώπους.

Ο Σταβίδι Βεντούρα στα 1822 είναι κάτοικος Αργοστολίου, ασχολούμενος με το εμπόριο, χωρίς να κατέχουμε τίποτε περισσότερο γι' αυτόν⁶⁶.

Στα 1839 εντοπίζεται ο επίσης έμπορος Δαβίδ Βεντούρα, με χρέη και δάνεια που προέρχονται από τις συναλλαγές του⁶⁷.

Την ίδια χρονιά (1839) ο Αβραάμ Βεντούρα του Ιωσήφ, γυρολόγος στην Λιβαθιά, διεκδικεί την αξία εμπορευμάτων που έδωσε σε "γύφτο", το Νικολή Λεκατζά που κατοικεί στην Πεσόαδα⁶⁸.

Η οικογένεια ΜΠΑΛΕΣΤΡΑ εμφανίζεται πολύ αργά στην Κεφαλονιά, με δύο εκπροσώπους της, πατέρα και γιο, που καλύπτουν λιγότερο από μία δεκαετία.

Ο Ιωσήφ Μπαλέστρα του Μιχαήλ, έμπορος στο Αργοστόλι όπου διατηρεί μόνιμο κατάστημα, αντιμετωπίζει σε αchronολόγητη εποχή τις υποψίες του ομοθηρόκων του Σαμουήλ Βιτάλ του Ιωσήφ, πως "επιβουλεύεται την τιμή του". Η κατηγορία αυτή που μπορεί να έχει ως βάση κάποια ηθική παρεκτροπή, δημιούργησε διάσταση ανάμεσα στους δύο πρωταγωνιστές, που συμπληρώσαν και τις φιλικές τους ομάδες, με αποτέλεσμα η οικογενειακή παρεξήγηση να μετατραπεί σε κοινωνική έχθρα, ένεκα της κάτοιας επιφάνειας των αντιπαραταχθέντων! Στα 1864 και λίγους μόλις μήνες μετά την Ένωση με το ελληνικό Βασίλειο, ο Ιωσήφ Μπαλέστρα κηρύσσει πτώχευση, η οποία εκδικάστηκε από το μονομελές Εμποροδικείο Αργοστολίου. Το παθητικό του είναι 1861 τάλιρα διστήλα και 44 όβολα, αρχικά σημαντικό για μικρόεμπορο, με δανειστές του χριστιανούς και εβραίους. Τα ονόματα των τελευταίων παρατίθενται χωρίς να γνωρίζουμε αν όλοι τους είναι κάτοικοι Κεφαλονιάς ή και Κέρκυρας, με την οποία ο χρεοκοπημένος έμπορος συναλλασσόταν.

Σαμουήλ Μπελέλης, Σολομών Ναχαμιάς, Δαβίδ Πολίτης, Ρίζος Μπέσος, Μωυσής Μόρδος⁶⁹.

Λίγα χρόνια μετά, τον Φεβρουάριο του 1866, ο αδελφός του Μωυσής Μπαλέστρα του Μιχαήλ μαζί με δύο άλλους εβραίους του Αργοστολίου, τον Ιωσήφ Αβραάμ (άγνωστό μας από άλλου) και τον γνωστό μας από τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες Σαμουήλ Βιτάλ του Ιωσήφ, καλούνται από το Εμποροδικείο Κερκύρας για υπόθεση αναμφοβήτητα οικονομική, τις λεπτομέρειες όμως της οποίας αγνοούμε⁷⁰.

Τα στοιχεία που κατέχουμε για εβραϊκές οικογένειες υπό την ευρεία τους έννοια εξαντλούνται στο σημείο αυτό! Υπάρχουν όμως πολλά ακόμα ονόματα εβραίων κατοίκων Κεφαλονιάς, τα οποία αναμφίβολα εκπροσωπούν οικογένειες υπό την στενότερη έννοια και τα οποία θα παραθέσουμε συνέχεια, ακολουθώντας την χρονολογική σειρά αναφοράς τους μαζί με ό,τι άλλο πιστοποιείται για την επαγγελματική τους απασχόληση και τις σχέσεις τους προς αλλήλους.

Ο Βίτα Σάλδα ή Σάρδα στα 1824 κατέχει χρεωστικά χριστιανών την εξόφληση των οποίων διεκ-

δικεί δικαστικά. Αγνοούμε αν πρόκειται για αντίτιμο εμπορευμάτων ή προϊόν δανεισμού⁷¹.

Ο Αβραάμ Σαμπατάη στα 1833 επαγγέλλεται τον δανειστή (τοκογλύφο) και μάλιστα πιστοποιείται χρεώστης του που ανήκει στο αρχοντολόι του νησιού⁷².

Την ίδια εποχή ο Μπασιφίκος Μπαρουχ έχει κατάστημα εμπορικό στο Αργοστόλι, όπου πιστοποιήθηκε αλληλοξυλοδαρμός εβραίων! Μέσα στο κατάστημα βρέθηκαν την στιγμή εκείνη και οι μάρτυρες Ρεουβίμ Νόμου Σολομώντος, του οποίου η ύπαρξη δεν μας προκύπτει από άλλου, και άλλοι χριστιανοί πελάτες. Ο ίδιος με το παραφθαρμένο όνομα Μπαφίτζικος Μπαρουχ εντοπίζεται και στα 1862 ως μάρτυρας σε βίαιοπραγίες ανάμεσα σε εβραίους⁷³.

Ο Λάζαρος Τριβέζε του Μωυσή, από Αργοστόλι, εντοπίζεται ανάμεσα 1839 και 1842. Στα χρέια του βρίσκονται χρεωστικά χριστιανών και διεκδικεί δάνεια που έδωσε "εν πίστει". Τούτο μας υποψιάζει πως πρόκειται για εμπορευόμενο και όχι δανειστή. Τον συναντάμε συχνά και μάρτυρα σε αντιδικίες εβραίων, καθώς και ο ίδιος συχνά χρησιμοποιεί τους ομοθηρόκων του ως μάρτυρες για τα δικά του συμφέροντα⁷⁴.

Ο Αβραάμ Μπήξο του Σαμπατάη έχει στα 1839 δΟΣΟΛΗΨΙΕΣ με το Ειρηνοδικείο Αργοστολίου, για λόγους που δεν γνωρίζουμε⁷⁵.

Ο Ηλίας Ταυλήαρος, εβραίος κάτοικος Αργοστολίου, στα 1840 λαβαίνει κλήση από το Ειρηνοδικείο αυτής της πόλεως, για άγνωστους μας λόγους⁷⁶.

Ο Μωυσής Λεοντζίνη του Ισαάκ στα 1841 είναι υφασματέμπορος στο Αργοστόλι (πουλάει καμπίρι και καλινότο). Κατά το πλείστον οι πελάτες του ανήκουν στους χριστιανούς, στους οποίους διαβέται το εμπόρευσμά του με πίστωση και οι οποίοι δεν είναι πάντα σινεπείς στην εξόφληση⁷⁷.

Ο Σαμψών Τσιτζάνα του Μάρκων, κάτοικος Αργοστολίου, στα 1845 καλείται ως μάρτυρας σε αντιδικία ανάμεσα σε ομοθηρόκων του⁷⁸.

Ο Ιζάκ Γεζονά ή Γέζου του Αβραάμ, κάτοικος Αργοστολίου, στα 1846 χρεωστέη χρήματα από εμπορεύματα που πήρε με πίστωση από ομόθηρό του, βάζοντας εγγυητή φίλο του εβραίο. Το χρέος δεν πληρώθηκε και εγκαλούνται και οι δύο, χρεώστης και εγγυητής, στο δικαστήριο. Ο ίδιος παρουσιάζεται συχνά ως μάρτυρας σε οικονομικές αντιδικίες ομοθηρόκων του, μαζί με τον επίσης εβραίο Ρίζο Μπέσο του Ιζάκ⁷⁹, που μας είναι άγνωστος από άλλου.

Στα 1849 ο Ισαάκ Ιεσονί του Αβραάμ έχει οικονομικές δΟΣΟΛΗΨΙΕΣ με ομόθηρό του. Ως μάρτυρας καλείται ο Ηλίας Βιβάντε του Μαΐμου που κατοικεί στο Ληξούρι και για τον οποίο είναι το μόνο που γνωρίζουμε⁸⁰.

Στα 1851 ο Μωυσής Καμτέρος του Ισαάκ καλείται να εξοφλήσει σημαντικό δάνειο που του έδωσε ομόθηρός του (25 τάλιρα διστήλα) "in φέδε". Μάρτυρας προβάλλεται ο επίσης ισραηλίτης Μωυσής Καΐμ του Μιχαήλ κάτοικος Αργοστολίου, που υποστήριξε τον δανειστή⁸¹.

Ο Μοΐσης Δαλμένεγος του Αβραάμ στα 1851,

αγράμματος, κάτοικος Αργοστολίου, δανείζει χρηματικό ποσό "εν μπίστι" σε ομόθησκό του, αναγκασμένος να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να εισπράξει τα οφειλόμενα. Αργότερα, στα 1856, μετοικεί στο Ληξούρι όπου επαγγέλλεται τον υφασματομπορο γυρολόγο σε "πραμάτιες". Η αστυνομία τον υποψιάζεται για κλεπταποδόχο και ίσως να μη σφάλλει στις εκτιμήσεις της, αν κρίνουμε από τα σχετικά έγγραφα και τη δικογραφία που προέκυψε⁸⁵.

Ο Μωσής Σαλμόνικος στα 1854, κάτοικος Ληξουρίου "πλησίον εις την Ανάληψιν", μετά από εντολή της Αστυνομίας οδηγείται υπό συνοδεία χωροφύλακα εις την κεντρική διεύθυνση της Εκτελεστικής Αστυνομίας στο Αργοστόλι, για άγνωστους μας λόγους⁸⁶.

Ο Ιωάννης Καλαμάρας του Βήτα έχει επικοινωνήσει το ισόγειο της χήρας Γερουλάνου στο Ληξούρι, για σταφιδεμπορία στον ομόθησκό του Βίτα Κοέν του Σαλωμ, σταφιδεμπορο. Μετά την πτώχευση του δευτέρου, ο Καλαμάρας στα 1860 απαιτεί από τους συνδικούς της πτώχευσης Μενεχίμ Ζάχο και Σαββατόν Ιωχανάν (για τους οποίους δεν έχουμε άλλες πληροφορίες) να του ελευθερώσουν την επικοινωνιασμένη αποθήκη, η οποία μάλιστα βαρύνεται με υπέρογκο ενοίκιο⁸⁷.

Η πτώχευση του Βίτα Κοέν (Κωέν), πρέπει να αποδοθεί στην άστοχη επιδίωξή του σε σταφιδεμπο-

Παλαιά άποψη του προσεισμικού Αργοστολίου. Η "Οβρεακή" στάσιο.

Βίτα Κοέν εφηνγοδίκησε και όταν τον Απρίλη του 1861 παρουσιάστηκε στις Αρχές, αφέθηκε προσωρινά ελεύθερος, χάρη στην εγγύηση που κατέβαλαν ο υποδικηγόρος Κέρκυρας Ισαάκ Ηλία Κανόν, ο γνωστός μας επιχειρηματίας του Αργοστολίου Ιακώβ Βιτάλ του Σαμουήλ και ένας φίλος του χριστιανός, από τα Πατρικάτα της Θηνιάς.

Η υπόθεση σε βαθμό κακουργήματος παραπέμφθηκε στο κακουργοδικείο Αργοστολίου, ενώ στο διάστημα αυτό τον ζητά και το Εμποροδικείο Κέρκυρας, γιατί υπάρχουν μεγαλέμποροι ομόθησκόι του που επισπεύδουν την δίωξή του για όμοιους λόγους. Και επειδή υπάρχει κίνδυνος φυγοδικίας του, αιτείται η προφυλάκισή του, η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε για διαδικαστικούς λόγους. Τον επιβλήθηκαν όμως ασφαλιστικά μέτρα και η συνεχής παρακολούθησή του από αστυνομικό όργανο.

Το Κακουργοδικείο τον έκρινε ένοχο και τον καταδίκασε σε φυλάκιση άγνωστου μας χρόνου, την οποία δια του εβραίου υποδικηγόρου του ζητά να εξαγοράσει⁸⁸.

Δύο εβραίοι κάτοικοι Αργοστολίου και μάλιστα σημαίνοντα μέλη της παροικίας και για τους οποίους δεν έχουμε άλλες πληροφορίες, συμμετέχουν στα 1860 σε πενταμελή επιτροπή που συστάθηκε για να την εκπροσωπήσει σε διάβημα διαμαρτυρίας που αφορούσε το νεκροταφείο της, στις Τοπικές Αρχές. Είναι οι David Mustachi και Elia Vivande qm Momolo και οι δύο εγγράμματοι και μάλιστα με υπογραφή λατινόγραφη, όπως αναφέρεται⁸⁹.

Ο Δαβίδ Βητάνιος του Σαβατάη στα 1863 είναι γυρολόγος στα γύρω του Ληξουριού χωριά. Αναγκάζεται να ζητήσει την παρέμβαση της Αστυνομίας, γιατί ορισμένοι από τους κατοίκους του φέρονται με σαρκασμό και ενέργειες που τον προβάλλουν⁹⁰.

Δύο ακόμα ονόματα εβραίων εντοπίζονται αυτή την περίοδο στο Αργοστόλι, που έχουν δοσοληψίες με τα αστικά δικαστήρια, οι: Βίτα Κάρολο του Λεόν και Σαλωμόν Αβραάμ του Ρίζου, χωρίς όμως

Η παλαιά πρωτεύουσα της Κεφαλονίας, όπου εξήσαν οι πρώτοι Εβραίοι του νησιού.

ρικές επιχειρήσεις και μάλιστα στο Ληξούρι, όπου οι ντόπιοι είχαν παράδοση αιώνων και όπου ο ανταγωνισμός ξένου θεωρείται αδιανόητος σύμφωνα με τη στενή τοπικίστικη νοοτροπία, που ακόμη και σήμερα βρίσκεται σε έξαρση! Ένας τέτοιος ανταγωνισμός δεν ήταν ποτέ δυνατόν να αποβεί υπέρ των εβραίων, όχι για λόγους φυλετικούς, αλλά για αιτίες που εξέθρεψαν αυτή τη στενή τοπική νοοτροπία.

Για την πτώχευση, που θεωρήθηκε δόλεια, ο

πρέπει να υπολογισθεί στα όρια δεξιά από το μεσαίο Κωδωνο-

να μπορούμε με βεβαιότητα να ισχυριστούμε πως πρόκειται για μόνιμους κατοίκους Κεφαλονιάς και όχι περιστασιακούς ταξιδιώτες, γιατί μας λείπουν περισσότερα στοιχεία.

Δεν είναι μόνο ο αμείλικτος νόμος της φθοράς που οδήγησε τους εβραίους της Κεφαλονιάς στον αφανισμό και την ολοκληρωτική εξαφάνισή τους, τόσο που σήμερα να αγνοείται και να αμφισβητείται και το διάβα τους ακόμα από το νησί αυτό!

Οι πολιτικές αναστατώσεις που άρχισαν από τη δεκαετία του 1830 και που στα τέλη της δεκαετίας του 1840 εξελίχθηκαν σε αιματηρές αγροτικές εξεγέρσεις, με καταστροφές της παραγωγής, δημογραφική αλλοίωση, μετατόπιση πληθυσμού που είχε ως αποτέλεσμα την εξουθένωση των καλλιεργητών, τον μηδενισμό του γεωργικού εισοδήματος και την πτώση της αγοραστικής δύναμης των ανθρώπων της υπαιθρου, έδωσαν το πρώτο οικονομικό πλήγμα στους γυρολόγους μεταπράτες, που ως κύριους πελάτες τους είχαν το αγροτικό στοιχείο και με το οποίο συναλλάσσονταν με σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης (ιν φέδε).

Η ακόλουθη δεκαετία του 1850 χαρακτηρίζεται με καταστροφή της γεωργικής παραγωγής, ιδίως του σταφιδόκαρπου, ο οποίος ένεκα της μονοκαλλιέργειας που είχε επιβληθεί αποτελούσε το μοναδικό σχεδόν προϊόν εξαγωγής και πρώτο στη σειρά ακόμα και από το λάδι και το κρασί! Η ερυσίβη της αμπέλου που για πρώτη φορά εμφανίζεται στην Κεφαλονιά αυτή τη δεκαετία, κατέστρεψε σταφίδα και κρασί για σειρά ετών, με αποτέλεσμα την μέχρι λιμού εξαθλίωση των αγροτών, οι οποίοι μεταβλήθηκαν σε κακοπληρωτές πελάτες των μικρεμπόρων.

Οι χρεωκοπίες αρχικά και η εξανέμηση του μικρού κεφαλαίου αργότερα, στέρησαν από τους εβραίους της Κεφαλονιάς τη δυνατότητα να ανακυκλώνουν τα διαθέσιμά τους και να ενεργούν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Όλες οι κατοπινές μεταβολές, πολιτικές, οικονομικές και εθνικές, όχι μόνο δεν ευνόησαν την ανασύνταξή τους, αλλά απεναντίας πολλαπλασίασαν τις δυσχέρειες, γιατί ήδη

είχαν μεταταχθεί σε περιθωριακά κοινωνικά όρια, χωρίς εμπορική πίστη και επόμενα χωρίς ελπίδες χρηματοδότησης.

Παρά την αναμφισβήτητη αγαθή συνύπαρξη και τις άριστες σχέσεις ανάμεσα σε χριστιανούς και εβραίους ιδίως στην ύπαιθρο⁸, οι ισραηλίτες γυρολόγοι δεν μπόρεσαν να επανακτήσουν το χαμένο έδαφος και να αναδιοργανώσουν το μικρεμπόριό τους. Μαζί τους ναυάγησαν και οι ομόθρησκοί τους προμηθευτές, καταστηματαρχές των πόλεων και μόνο οι τεχνίτες άντεξαν στις πόλεις για τούτο είναι και οι τελευταίοι που εξαφανίζονται.

Όσοι δεν μεταβλήθηκαν σε χειρόνακτες εργάτες αναγκάστηκαν να μετοικήσουν για να επιβιώσουν. Εφόσον βέβαια πρόλαβαν, γιατί ένας άλλος παράγοντας συνέδραμε στον αφανισμό τους! Οι επιδημίες! Αυτό τον αιώνα, από τα μέσα του ιδίως με την μεγάλη επιδημία της χολέρας που εξολόθρευσε τον πληθυσμό του νησιού, η μία επιδημία διαδέχεται την άλλη. Η κακή υγειονομική κατάσταση του περιβάλλοντος και οι δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης, τροφοδοτούν τις εξάρσεις των θανατηφόρων περιστατικών και οι παιδικές επιδημίες αφανίζουν τα υπολείμματα των γενικών.

Έτσι οι πολλοί, είτε γιατί δεν πρόλαβαν να φύγουν, είτε γιατί έκλεισε ο κύκλος της ζωής τους, έμειναν για πάντα αφανισμένοι από τη στέρηση, την κακοπάθεια, τις αρρώστιες και την κακοζωία.

φιλοξενούμενοι της κεφαλονίτικης γης μέσα στο εβραϊκό νεκροταφείο, ιδιοκτησία της κοινότητάς τους.

Το νεκροταφείο αυτό, που ευτυχώς μέχρι και σήμερα παραμένει χώρος πράσινου, χωρίς οικοδομική βεβήλωση, περιτοιχισμένο όπως τότε, έχει μεταβληθεί σε δημοτική παιδική χαρά, χωρίς κανείς από τους σημερινούς να θυμάται ή να γνωρίζει πως εκεί βρίσκονται οι σκιές ολόκληρης παροικίας που μόχθησε στον τόπο αυτό, τον πότισε με τον ι-

Γκραβούρα του 1688 που εκονίστηκε την πρωτεύουσα της Κεφαλονιάς με το φρούριό της.

δρώτα της και τον λήπανε με τα οστά της.

Η προσπάθεια να δοθεί η προσωπογραφία μιας κοινότητας μέσα από δημόσια έγγραφα είναι πολύ άχαρη εργασία. Για τούτο ο συγγραφέας της πολλές φορές προβληματίστηκε αν έπρεπε να τη δώσει στη δημοσιότητα έτσι άχρωμη, αγέλαστη και άφυχη που παρουσιάζεται μέσα από καθόλου συναισθηματικές πληροφορίες, όπου το ανδρικό και μόνο στοιχείο μονοπωλεί την παρουσία και τη δράση. Γιατί από όλα αυτά τα αποδεικτικά που κατέχουμε, λείπει η γυναίκα! Η κόρη, η ώριμη, η ηλικιωμένη, που είτε ως θυγατέρα, σύζυγος, μάνα ή προεστή, θα μπορούσε να μας δώσει στοιχεία για την εσωτερική ζωή και την οικιακή διάρθρωση της παροικίας.

Δυστυχώς, η όψη αυτή παραμένει σκοτεινή. Όπως δυστυχώς για μας, θα παραμείνει άγνωστη και η εικαστική όψη της παροικίας, αφού οι συνεχείς σεισμοί της Κεφαλονιάς φρόντισαν να αφανίσουν μαζί με κάθε άλλο οικοδομικό κατασκευάσμα και την κτιριακή συγκρότηση αυτής της συνοικίας, για την οποία δεν έχει διασωθεί σχεδόν ούτε η μοναδική φωτογραφία.

Τελικά, ωριμότερη σκέψη έκρινε πως όλο αυτό το υλικό, συλλογή και προσπάθεια ολόκληρης ζωής, δεν θα έπρεπε να κρατηθεί στην αφάνεια, γιατί θα μπορούσε αξιολογημένο από άλλους, πιο ειδικούς, να προσφέρει σημαντική βοήθεια σε μελέτες ή να ανοίξει το δρόμο για άλλες ιστορικές τοποθετήσεις.

Ίσως η συνεχής προσπάθεια βοηθήσει, μαζί με την τύχη, να φωτιστεί από όλες τις πλευρές το σκηνικό μιας ολόκληρης εκατονταετίας μέσα από το οποίο παρέλασε η εβραϊκή παροικία με τους καμμούς, τους πόνοους της, τους πόθους της, τις ελπίδες της και, γιατί όχι, και τις προσδοκίες της που σήμερα έχει αφανιστεί από τη ζωή και κινδυνεύει να εξαφανιστεί και από τη μνήμη.

Τελευταίος απόγονός της από ό,τι θυμώνται οι λιγοστοί απομεινάντες υπέργηροι της Κεφαλονιάς, ο γραφικός λατινικής και τζαματζής Σαμουλάκης που είχε το εργαστήρι του στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής, ακριβώς πάνω στο σύνορο της οβρεακής, που εκεί στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας εξαφανίστηκε απότομα, χωρίς να αφήσει πίσω του ίχνη!

Κι ούτε ποτέ κανείς πληροφορήθηκε υπεύθυνα για το πού όδευε να αφήσει την τελευταία πνοή του και να ταφεί από χέρι ομόθησκον ο τελευταίος ισραηλίτης της Κεφαλονιάς, η οπισθοφυλακή μιας δραστήριας και ακμαίας παροικίας, που κανείς πια δεν τη θυμάται.

Το κάποτε εβραϊκό νεκροταφείο Αργοστολίου όπως είναι σήμερα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλονιάς (Τ.Ι.Α.Κ.), Νοταριακό Αρχείο. Νοτάριος Πέτρος Σάβλος (Αργοστόλι), Βιβλίο 2ο, ετών 1636 - 1641, φ. 47V, 56V.
2. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., φ. 66R, 67V, 69R, 70R.
3. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Νοτάριος Ραφαήλ Πινιατόρος, Βιβλίο 1ο, φ. 148R-V και 224V.
4. Την εποχή αυτή έχουμε στην Κεφαλονιά οικογένεια Πάγκαλη ιταλικής καταγωγής και χριστιανική, που καμία σχέση δεν έχει με την αναφερόμενη και χαρακτηριζόμενη στα έγγραφα ως εβραϊκή.
5. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Νοτάριος Πέτρος Σάβλος, φ. 270R.
6. Στο ίδιο. Βιβλίο 3ο, ετών 1649 - 1652, φ. 172V.
7. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Νοτάριος Ραφαήλ Πινιατόρος, Βιβλίο 2ο, ετών 1645 - 1649, φ. 4R και 5R.
8. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., φ. 9V, 12R.

9. Τ.Ι.Α.Κ. στο ίδιο, φ. 150R.

10. Τ.Ι.Α.Κ. Εκκλησιαστικό Αρχείο. "Άγιος Γεράσιμος Ομαλών (Νέα Ιερουσαλήμ), Κώδικας Β', ετών 1591 - 1638, φ. 31R-V.

11. Τ.Ι.Α.Κ. Νοταριακό Αρχείο. Νοτάριος Χριστόδουλος Κρασάς (Κάστρο), 5η Δέση 1741 - 1770, φ. 160R-V.

12. Βλ. Οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς, περιοδ. "Χρονικά" τεύχος 45, Ιανουάριος 1982 σ. 5 κ.ε. και τεύχ. 47, Μάρτιος 1982, σ. 8 κ.ε.

13. Άρθρον 1ο. Πας

Ιόνιος πολίτης δια να είναι εκλογεύς (και εκλόγημος), οφείλει να κατέχει τα ακόλουθα προσόντα: α) Να είναι γεννημένος εις το Επτανησιακόν Κράτος (ιθαγενής Ιόνιος) ή πολιτογραφημένος και να πρεσβευή την χριστιανικήν θρησκείαν.

Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Νομοθετικής Συνελεύσεως κατά την πρώτην Σύνοδον της Δεκάτης Βουλευτικής Περιόδου. Τ. 1, σ. 528 κ.ε.

14. Η δυσμενης αυτή μεταχείριση που ισοδυναμούσε με πολιτική περιθωριοποίηση, επροβλήματισε τα προσδεδειγμένα στοιχεία της Κεφαλονιάς, τους Ριζοσπάστες, που στα 1861 στην ΙΑ' Βουλή έφεραν νομοσχέδιο για την κατάργηση της ρήτρας αυτής και την αποκατάσταση της κοινωνικής ισότητας, ανεξάρτητα θρησκείας. Δυστυχώς, η Βουλή αυτή διαλύθηκε πριν ουσιαστικά νομοθετήσει και η προσπάθεια έμεινε άκαρπη. Βλ., εφημερίδα "Αλήθεια", φ. 5, 14 - 26.10.1861, σ. 3α κ.ε.

15. Όλοι αυτοί έφθασαν σκορπιστά κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα. Τους κατέταξα σε οικογένειες για διευκόλυνση του αναγνώστη και όσο για τα ονόματα, τα μετέγραφα όπως είναι στα έγγραφα λατινόγραφα, προς αποφυγήν παραθοράς.

16. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος Διοίκηση. Φάκελος Δεσμοφυλικού Οίκου 1860. Αναφορά των υποφαινομένων εβραίων διαμενόντων εις την νήσον ταύτην, φ. 43R. Βλ. και Άγγελο - Διονύση Δεμπόνου, Ένας ιερόσυλος δεσμοφυλάκας, περιοδ. "Χρονικά", φ. 71 - 72, Οκτ. - Νοέμβ. 1984, σ. 12 κ.ε.

17. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος Αστυνομία. Αυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φάκελο χωρίς αριθμηση. Αναφορά 357 του δεκανέα Α. Γουλιμή 23 Αυγούστου 1862.

18. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Διοίκηση. Βιβλίο Εσωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλονιάς ΕΚ-Α ΕΣ 70. Πράξη 611, 9.9.1861, φ. 123R.

19. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Δικαστικά. Ειρηνοδικείον Αργοστολίου. Αναζητήσεις 14 Φεβρουαρίου 1841, φ.

- Αργουσολίου. Αναζητήσεις 14 Φεβρουαρίου 1841, φ. 33R. Βλ. επίσης Άγγελο - Διονύση Δερμάνου. Εικοσι χρόνια Θεατρικής ζωής στην Κεφαλονιά, περιοδ. "Παρνασσός", τόμ. ΚΣΤ (1984), σ. 489 κ.ε.
20. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Αστυνομία, λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ.80. Αναφορά 6 Μαΐου 1861 του υπομοίραρχου Β. Δεσλά στον διευθυντή της Εκτελεστικής Αστυνομίας. Επίσης Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., στο Φ. 86. Αναφορά 6 Μαΐου 1861 του χωροφυλάκα Γεωργίου Λαγγούνη προς τον αξιωματικό της ημέρας.
 21. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 27. Αναφορά Παναγή Τραυλού Τζανετάτου 12.3.1863 ενώπιον του ενγ. Ασυνόμου. Επίσης Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αναφορά 14.3.1863 του υπολοχία Ν. Κανάκη στον ενγ. κ.κ. Μοίραρχο της Ε.Α.
 22. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 30. Κλητήριο του Δικαστηρίου της Ειρήνης 28.12.1820 προς τον Παναγή Μαχρή.
 23. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δικαστικά. *Nobil Giudica della prima camera Comparsa Aprile 1833*, φ. 23R.
 24. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δικαστικά. *Nobil Giudica della prima camera Comparsa Maggio 1833*, φ. 23R-V.
 25. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου. Δέση 21 Γεναρίου 1838, φ. 9R, 16R, 17R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αναζητήσεις Νοεμβρίου 1838, φ. 18R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου 2α Filza diversa Novembre 1839, φ. 232R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1851 II, φ. 1R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου Αυγούστου 1854 I, φ. 171R.
 26. Τ.Ι.Α.Κ. Βασιλείου της Ελλάδος, λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 21. Απόδειξη πληρωμής.
 27. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος Δικαστικά. Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1853 II, III, φ. 42R και 189R.
 28. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου. Επιστολές από Ιανουάριο 1852 φ. 45R.
 29. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1855 XII, φ. 173R. Τ.Ι.Α.Κ. Διοίκηση Φάκελος Δεσμητικού Οίκου 1860. Αναφορά των υποφανομένων εφραίων διαμενοντών εις την νήσον ταύτην, φ. 43R.
 30. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δικαστικά. Ανακριτήριο Αργουσολίου, Δέση Σεπτεμβρίου 1856, φ. 33R.
 31. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος Διοίκηση. Βιβλίο Εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας. Βιβλίο ΕΚ-Α ΕΞΙ 36, έγγραφο 1380, 22.7.1859 φ. 20V. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αρχείον Δικαστικής Αστυνομίας, 7 Δεκεμβρ. 1841, φ. 2R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου. Αναζητήσεις δια τις 17 Μαρτίου 1841, 21R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείον Αργουσολίου, Βιβλίο Αποφάσεων 1846 I, φ. 221R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείον Αργουσολίου Sequestri Luglio 1847, φ. 63R. Τ.Ι.Α.Κ. στο ίδιο, φ. 106R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1853 II, III, φ. 189R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Μονομελές Πρωτοδικείον Αργουσολίου, Δέση Νοεμβρίου 1854, φ. 77R.
 32. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείον Αργουσολίου Ordini d' operati Decembre 1845, φ. 33R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1845 Vβ, φ. 504R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων 1846 IV, φ. 158R και 221R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων 1848 VI, VII, φ. 87R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Εμπορικών Δικαστηρίον Αργουσολίου, Filza cittazzioni intimazioni Febrajo 1850, φ. 159R.
 33. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Δικαστηρίον Αργουσολίου, Filza intimazioni e precetti di Marzo 1848, φ. 85R.
 34. Τ.Ι.Α.Κ. Βασιλείου της Ελλάδος. Λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 18. Απόδειξη αριθμ. 3, εν Ληξουρίω τη 24.6.1891. Στο ίδιο αποδ. αριθμ. 8, εν Ληξουρίω τη 6.7.1891. Στο ίδιο, αποδ. αριθμ. 12, εν Ληξουρίω τη 8.7.1891.
 35. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Δικαστικά. Πρωτοδικείον Αργουσολίου. Libro secondo diversorum comincia di tre Settembre 1819 e finisce i sedici Febbrajo 1820, φ. 88V, 124R, 144R, 167V.
 36. Στο ίδιο, φ. 84R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Libro quarto diversorum del Giugno al 2 Novembre 1824, φ. 8V, 30R, 30V, 48V.
 37. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου 2α Filza diversa progressiva di Gennajo 1840, φ. 218R.
 38. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείον Αργουσολίου. Βιβλίο Αποφάσεων 1846 I, φ. 158R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείον Αργουσολίου, Sequestri Luglio 1847, φ. 63R-V, 106R-V.
 39. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 62R-V, 91R-V.
 40. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Διοίκηση. Βιβλίο Εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας ΕΚ-Α ΕΞ 30, Έγγραφο 17, 16.1.1852, φ. 3V.
 41. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 13R-V, 58R, 98V.
 42. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δικαστικά. *Nobil Giudica del prima camera comparsa Giugno 1833*, φ. 125R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου Filza diversa del mese di Marzo 1836, φ. 2R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Δέση Ιουνίου 1836, φ. 80R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Φάκελος 21 Απριλίου 1839, φ. 37R, 39R. Στο ίδιο, Φάκελος 28 Απριλίου 1839, φ. 21R. Τ.Ι.Α.Κ. Βιβλίο Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1851 V, VI, φ. 70R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Λυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φάκελο χωρίς αριθμηση. Αναφορά 357 του δεκανέα Α. Γουλμής στον ενγ. Κον Αξιωματικών της ημέρας, 23 Αυγούστου 1862.
 43. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δικαστικά. Ειρηνοδικείον Αργουσολίου. Αναζητήσεις δια τας 14 Φεβρουαρίου 1841, φ. 33R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων του Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1845 Ιβ, φ. 229R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείον Αργουσολίου Sequestri Luglio 1845, φ. 86R-V, 96R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Διοίκηση. *Magistrato municipale Polizia Civile. Libro Registro Lettere, Ordini, Esami ed altri dal 16 Giugno 1848 ab 8 Settembre 1849*, φ. 15R-V και 31R. Τ.Ι.Α.Κ. Βιβλίο Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1850 III, φ. 139R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Διοίκηση Βιβλίο Εσωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας ΕΚ-Α ΕΞ 73, Πράξη 97, 25.11.1862, φ. 25V. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Εξωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας ΕΚ-Α ΕΞ 40, έγγραφο 1275, 15.12.1863, φ. 13V.
 44. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 62R, 62V, 91R-V.
 45. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Δικαστηρίον Αργουσολίου, Filza intimazioni e precetti di Marzo 1848, φ. 58R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Λυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φ. χωρίς αριθμηση. Αναφορά Ιωσήφ Μπαλέστρα, εμπόρου κατοίκου Αργουσολίου ενώπιον του εντίμου Ασυνόμου. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δικαστικά. Εντάλματα Πλειστηριασμών Διανομών Ιανουαρίου 1854, φ. 53R-V. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία. Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 62R-V - 91R-V. Τ.Ι.Α.Κ. Βασιλείου της Ελλάδος, λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο φ. 27, έγγραφο του Διευθυντή της Ε.Α. Κερκύρας προς τον κ. διευθυντή της Ε.Α. Κεφαλληνίας, 5 Φεβρουαρίου 1866. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο φάκελο 20. Ψηφισμα Μ', εν Ληξουρίω τη 10η Ιουνίου 1875 του Δημοτικού Συμβουλίου Ληξουρίου.
 46. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιο Κράτος, Δικαστικά. Βιβλίο Κλήσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου από 23 έως τας 31 Ιουνίου 1850, φ. 23R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίο Αποφάσεων του Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1851 V, VI, φ. 70R.
 47. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δέση παραλαβών των διαφόρων Αρχείων δια χρήματα άτίνα διεβίβασεν η Ε.Α. εν έτει

- 1861, φ. 19R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αναφορές από 26 Ιουλίου 1826 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 7R-V.
48. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείων Αργουσολίου, Βιβλίον κλησεων από τας 23 έως τας 31 Ιουνίου 1850, φ. 121R.
49. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείων Αργουσολίου, Βιβλίον Αποφάσεων 1845 Ιβ, φ. 229R.
50. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1851 V, VI, φ. 706.
51. Τ.Ι.Α.Κ. Στο ίδιο, φ. 70R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Εντάλματα Κρατήσεων Φυλακίσεων 1854, φ. 1R.
52. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1855 ΧΙβ, φ. 61R.
53. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Libro quarto diversorum del Giugno al Novembre 1824, φ. 30R-V.
54. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου Φάκελος 21 Απριλίου 1839, φ. 40R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Filza 27 Απριλίου 1839, φ. 9R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Filza 28 Απριλίου 1839, φ. 21R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Αναζητήσεις 10 Νοεμβρίου 1839, φ. 61R.
55. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1851 II, φ. 1R.
56. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1856 ΧΙβ, φ. 616. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δήση παραλαβών των διαφόρων Αρχείων διά χρήματα άτίνα διεβίβασε η Ε.Α. το έτος 1861, φ. 19R.
57. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Αναζητήσεις 10 Νοεμβρίου 1839, φ. 45R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Filza comparse Luglio 1840, φ. 110R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Αναζητήσεις διά τας 17 Μαρτίου 1841, φ. 5R.
58. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Nobil Giudica della prima camera comparse Maggio 1833, φ. 61R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Αναζητήσεις διά τας 17 Μαρτίου 1841, φ. 5R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων του Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1841 IV, V, φ. 141R-V.
59. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Δήση Δεκεμβρίου 1843, φ. 36R.
60. Αυτή την εποχή έχομε και γηγενείς χριστιανούς υπό το επώνυμο Φόρτος ή Φόρτες, που δεν έχουν καμιά σχέση με την εβραϊκή οικογένεια. Προς διάκριση στα έγγραφα, μετά το ονοματεπώνυμο προστίθεται ο χαρακτηρισμός "εβραίος" ή "ισραηλίτης".
61. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πρωτοδικείον Αργουσολίου Libro secondo diversorum comunicie di 3 Settembre 1819 e finisce i 16 Febrajo 1820, φ. 163R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου Filza 27 Απριλίου 1839, φ. 9R και 10R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., 2a Filza diversa Novembre 1839, φ. 232R.
62. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου 2a Filza diversa progressiva di Gennajo 1840, φ. 218R.
63. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δεσμίδα εμφανίσεων Δεκεμβρίου 1836, φ. 30R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Αναζητήσεις Ιουνίου 1837, φ. 11R.
64. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δήση Εμποροδικείον Αργουσολίου Ιουνίου 1845, φ. 70R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Filza citazioni Febrajo 1850, φ. 70R.
65. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Φάκελος 1855 Προεδρίας Δικαστηρίου, φ. 13R και 14R.
66. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Διοίκηση, Φάκελος Δεσμοτικού Οίκου 1860, φ. 43R.
67. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 13R-V, 58R, 98V.
68. Στην Κεφαλλονία υπάρχει παλαιά χριστιανική οικογένεια Βεντούρα, προφανώς ξενόφερτη, που δεν έχει καμιά σχέση με την αναφερόμενη εβραϊκή.
69. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Citazioni summarie Dicembre 1822 - Novembre 1823, φ. 29R.
70. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Μεσέγγρια μηνός Μαΐου 1839, φ. 105R.
71. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Filza 22 Απριλίου 1839, φ. 9R.
72. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αναφορές 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862, φ. 91V. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αυτά αταξινόμητα έγγραφα της Αστυνομίας σε φάκελο χωρίς αριθμηση. Αναφορά Ιωσήφ Μπαλέστρα, εμπόρου Αργουσολίου, ενώπιον του εντίμου Αστυνομίου, Τ.Ι.Α.Κ. Βασιλείου της Ελλάδος Διοίκηση, Βιβλίον Εσωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας, ΕΚ-Α ΕΞ 40, έγγραφο χωρίς αριθμηση 2 Δεκεμβρίου 1864, φ. 186V. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο Φ. 50. Κατάλογος δανειστών της πτωχεύσεως του Ιωσήφ Μπαλέστρα.
73. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αυτά αταξινόμητα έγγραφα του Βασιλείου της Ελλάδος στο Φ. 27. Έγγραφο αριθ. 23/ 5 Φεβρουαρίου 1866 του διευθυντή της Ε.Α. Κεγκύρας προς τον κ. Διευθυντή της εν Κεφαλληνία Ε.Α.
74. Τ.Ι.Α.Κ. Ιόνιος Κράτος, Δικαστικά, Libro quarto diversorum del Giugno al 2 Novembre 1824, φ. 44R, 51V.
75. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Nobil Giudica della prima camera comparse Giugno 1833, φ. 121R.
76. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φ. χωρίς αριθμηση. Αναφορά Ιωσήφ Μπαλέστρα, εμπόρου εξ Αργουσολίου. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αναφορές από 26 Ιουλίου 1862 - 18 Αυγούστου 1862 φ. 91V.
77. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Αναζητήσεις 10 Νοεμβρίου 1839, φ. 61R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Φάκελος Δικαστικής Αστυνομίας Ιουνίου -1842, φ. 2R και 3R.
78. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείων Αργουσολίου Φάκελος 27 Απριλίου 1839, φ. 9R.
79. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Δήση 5 Ιουλίου 1840, φ. 22R.
80. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αρχείον Δικαστικής Αστυνομίας, 7 Δεκεμβρίου 1841, φ. 2R.
81. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Documenti del mese di Maggio 1845 fino a tutto 1847, φ. 85R.
82. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Αρχείων Αργουσολίου, Βιβλίον Αποφάσεων 1841 I, φ. 158R και 221R.
83. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Πολιτικών Δικαστηρίων Αργουσολίου Ordini e mandati Maggio 1847, φ. 23R.
84. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Βιβλίον Αποφάσεων Πολιτικού Αρχείου Αργουσολίου 1851 II, φ. 1R.
85. Τ.Ι.Α.Κ. στο ίδιο φ. 1R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., λυτά αταξινόμητα έγγραφα της Αστυνομίας στο Φ. 120. Δικογραφία κατά Μωσήφ Δαλμένεγγο ισραηλίτου και Ανδρέου και Ιωάννη αδελφών Πολυκαλά, φ. 2R-V, 3R, 4R.
86. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φ.α. χωρίς αριθμηση. Έγγραφο 27 Μαΐου 1854 του μοιραρχου της Ε.Α. προς τον υπασπιστή της Ε.Α. στο Ληξούρι.
87. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Ειρηνοδικείον Αργουσολίου, Εντάλματα Πλειστηριασμών Διανομών, Ιουνίου 1854, φ. 57R.
88. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Δήση Εισαγγελείου Κεφαλληνίας, Φεβρουάριος - Ιούλιος 1861, φ. 5R, 9R, 10R. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Διοίκηση, Βιβλίον Εσωτερικής Αλληλογραφίας του Επαρχείου Κεφαλληνίας ΕΚ-Α ΕΞ 70, Ηράξη 611, 9.9.1861, φ. 123R.
89. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Διοίκηση, Φάκελος Δεσμοτικού Οίκου 1860. Αναφορά των υποφαινομένων εβραίων διαμενόντων εις την νήσον ταύτην, φ. 43R.
90. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., Αστυνομία, Αυτά αταξινόμητα έγγραφα σε φ.α. χωρίς αριθμηση. Αναφορά 16.9.1863 του χωροφύλακα Μ. Καριμπονάρη στον Μοιραρχο της Ε.Α. Ληξουρίου, φ. 1R-V, 2R.
91. Βλ. Επιστολή εβραίων της Κεφαλονιάς. Εν Κεφαλληνία 2/ 14 Νοεμβρίου 1861 προς την εφημερίδα "Αλήθεια". Δημοσιεύθηκε στο φ. της αριθ. 8, 4 - 16.11.1861, σ. 3β - 4α.

(Οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενο είναι από το αρχείο του συγγραφέα).

Το Τέλος του Γκέττο της Βαρσοβίας

Συνέχεια από την σελ 12

ώρα βάλαμε μέσα καπνογόνα αέρια. Για να τα αποφύγουν, αφού τα πήρανε γι' ασφυξιογόνα, οι συμμορίτες υποχρεώθηκαν να φύγουν προς το κέντρο της εβραϊκής συνοικίας, όπου μπορέσαμε να τους βγάλουμε από τους υπονόμους. Άλλοι Εβραίοι, τόσο πολλοί που δεν στάθηκε δυνατόν να μετρηθούν, εξοντώθηκαν στους υπονόμους και στα οχυρά με δυναμίτιδα.

Όσο παρτείνεται η αντίσταση, πιο αλύγιστοι γίνονταν οι άνδρες των Ες Ες, της αστυνομίας και του στρατού. Μ' ένα ειλικρινές πνεύμα αδελφοσύνης εν όπλοις, οι άνδρες αυτοί επεδόθησαν ακούραστα στην εκπλήρωση της αποστολής τους, και η ήδη γνωστή ανδρεία τους κατά την επιχείρηση πρέπει να μνημονευθεί ως υπόδειγμα. Η επίθεση διαρκούσε συχνά από τα ξημερώματα ως αργά τη νύχτα. Στο σκοτάδι οι περίπολοι δένανε κουρέλια στα παπούτσια και κατόρθωναν έτσι να αιφνιδιάσουν τους Εβραίους και ν' ασκήσουν αδιάκοπη πίεση. Οι Εβραίοι που επωφελούντο της νύχτας για να εφοδιασθούν με τρόφιμα από τα εγκαταλελειμένα οχυρά ή για ν' αποκαταστήσουν την επαφή με άλλες ομάδες, συλλαμβάνοντο και καθαριζόντουσαν.

Πρέπει να ληφθεί υπ' όψη, ότι οι περισσότεροι των ανδρών των Ες Ες είχαν εκπαιδευθεί μόνον τρεις ή τέσσαρες εβδομάδες. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, πρέπει να επαινεθεί το πνεύμα τους πρωτοβουλίας, το θάρρος τους και το ψηλό ηθικό στη μάχη. Δεν μπορεί να μη μνημονευθεί το γεγονός ότι οι άνδρες του μηχανικού εξεπλήρωσαν την αποστολή τους ν' ανατινάξουν οχυρωμένες θέσεις, υπονόμους και κτίρια από μπετόν, με ακούραστο ζήλο. Οι αξιωματικοί και οι άνδρες της αστυνομίας, πολλοί από τους οποίους ερχόντουσαν από το μέτωπο, απέδειξαν μια φορά ακόμα τα παραδειγματικά τους προσόντα επιμονής. Μόνο με την αδιάκοπη και ακούραστη χρησιμοποίηση όλων των δυνάμεων στη διάθεσή μας στάθηκε δυνατόν να καταβληθούν 56.065 Εβραίοι, συλληφθέντες ή φανερά εξοντωμένοι. Στον αριθμό αυτό πρέπει να προστεθούν οι Εβραίοι που έχασαν τη ζωή στις πυρκαϊές και στις εκρήξεις, αλλά δεν στάθηκε δυνατόν να έχουμε τον ακριβή αριθμό.

*

Από την αρχή της "επιχειρήσεως μεγάλης ολκής", ο άρειος πληθυσμός είχε ειδοποιηθεί με τοιχοκολλήσεις ότι απαγορευόταν αυστηρώς η είσοδος σ' εκείνη που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία. Οποιοσδήποτε θα βρισκόταν στην ε-

βραϊκή ζώνη χωρίς άδεια, έπρεπε να τουφεκισθεί. Ταυτοχρόνως, ο άρειος πληθυσμός ελάμβανε επανειλημμένες προειδοποιήσεις με τοιχοκολλήσεις, ότι οποιοσδήποτε θα έδινε άσυλο στους Εβραίους και προ παντός οποιοσδήποτε θα φιλοξενούσε Εβραίο έξω από την εβραϊκή συνοικία και οποιοσδήποτε θα του δεινε τροφή και θα τον έκρυβε, θα τιμωρείτο με θάνατο.

Η "επιχείρηση μεγάλης ολκής" τελείωσε στις 20.15 της 16 Μαΐου 1943, με την ανατίναξη της συναγωγής της Βαρσοβίας.

Τώρα δεν μένει όρθιο ούτε ένα κτίριο εκεί που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία. Όλες οι περιουσίες που υπήρχαν εκεί, τα τιμαλφή, οι πρώτες ύλες και τα μηχανήματα αφηρέθησαν ή μεταφέρθηκαν. Όλα τα κτίρια κατεστράφησαν. Η μόνη εξαίρεση είναι η λεγόμενη Ντζιέλνα - πριζόνε της Γκεστάπο, που αφέθη ανέπαφη.

Επειδή δεν ήταν δυνατόν ν' αποκλείσει κανείς το ενδεχόμενο να μείνουν και μετά το τέλος της επιχειρήσεως Εβραίοι απομονωμένοι κάτω από τα ερείπια εκείνης που υπήρξε η εβραϊκή συνοικία, χρειάστηκε ν' απομονώσουμε την περιοχή με στρατεύματα και να βάλουμε φρουρούς στις άκρες των άρειων συνοικιών, για να εμποδίσουμε τη διάβαση των Εβραίων που είχαν ενδεχομένως επιζήσει. Αυτό το έργο ανετέθη στο Τρίτο Τάγμα του 23ου Συντάγματος Αστυνομίας. Σ' αυτό το Τάγμα δόθηκε η εντολή να προσέξει την περιοχή όπου άλλοτε υπήρχε η εβραϊκή συνοικία, και ιδιαιτέρως να εμποδίσει οποιονδήποτε να μπει στο γκέττο και να τουφεκίσει επί τόπου οποιονδήποτε βρεθεί εκεί χωρίς άδεια.

Ο Διοικητής του Ταγματος Αστυνομίας θα λάβει από καιρό σε καιρό άλλες διαταγές απ' ευθείας από τα Ες Ες και από τον αρχηγό της Αστυνομίας. Έτσι οι Εβραίοι που επέζησαν θα υποβληθούν σε μια συνεχή πίεση και τέλος θα εξοντωθούν. Με την καταστροφή όλων των κτιρίων και των καταφυγίων, με τη διακοπή της υδρεύσεως, οι επιζήσαντες Εβραίοι και οι συμμορίτες δεν θά 'χουν πια κανένα μέσο συντηρήσεως.

*

Γίνεται σκέψη να μεταβληθούν οι φυλακές της Ντζιέλνα σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως και να χρησιμοποιηθούν οι κρατούμενοι στην περισυλλογή και επανάκτηση εκατομμυρίων τούβλων, σιδηρικών και άλλων υλικών. **Από ένα σύνολο 56.065 Εβραίων που συνεληφθήσαν, 7.000 περίπου εξουδετερώθησαν χωρίς άλλο κατά την διάρκεια**

της επιχειρήσεως και άλλοι 6.929 καθαρίσθηκαν μετά την μεταφορά τους στο Τ II(*)· ο αριθμός των Εβραίων που εξοντώθηκαν ανέρχεται έτσι σε 14.000. Στον αριθμό αυτό των 56.065 μπορεί να προσθέσει κανείς τις πέντε ή έξι χιλιάδες Εβραίους που έχασαν τη ζωή στις εκρήξεις και στις πυρκαϊές. Ο αριθμός των οχυρωμένων θέσεων που κατεστράφησαν ανέρχεται σε 631. **Πολεμικά λάφυρα:** 7 τουφέκια πολωνικά, ένα τουφέκι ρώσικο, ένα τουφέκι γερμανικό, 59 πιστόλια διαφόρου μεγέθους, πολλές εκατοντάδες μπουκαλές Μολότωφ, ποσότητες εκρηκτικής ύλης τοπικής κατασκευής, εκρηκτικά παρασκευάσματα με φυτίλι, μεγάλες ποσότητες εκρηκτικής ύλης και πολεμοφοδια για όπλα κάθε βεληνικού και για πολυβόλα.

Όσον αφορά τη **λεία πολέμου**, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα όπλα δεν μπόρεσαν να κυριευθούν, γιατί οι συμμορίτες και οι Εβραίοι πριν συλληφθούν τα έκρυβαν σε κρυψώνες που δεν μπόρεσαν να ανακαλυφθούν. Εξάλλου, ήταν αδύνατο να πάρει κανείς τα όπλα, λόγω του καπνού που τα ίδια τα στρατεύματά μας προκαλούσαν. Δεδομένου ότι τα οχυρά έπρεπε να καταστραφούν ολοσχερώς, δεν μπορούσαμε ούτε καν να σκεφθούμε να βρούμε τα όπλα μετά.

Οι χειροβομβίδες, οι εκρηκτικές ύλες και οι εμπρηστικές μπουκαλές που κυριεύσαμε χρησιμοποιήθηκαν αμέσως στον αγώνα κατά των συμμοριτών.

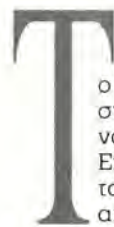
Στην **πολεμική λεία** πρέπει επίσης να προστεθούν: 1.240 μεταχειρισμένα χιτώνια (μερικά από τα οποία είχαν την ταινία του Σιδηρού Σταυρού και του μεταλλίου για υπηρεσία στην Ανατολή), 600 μεταχειρισμένα πανταλόνια, σιδηρά κράνη γερμανικά και εξαρτήματά διάφορα, 108 άλογα, 4 των οποίων βρίσκονται ακόμα στη ζώνη του γκέττο.

Ως τις 23 Μαΐου 1943 είχαν μετρηθεί οι παρακάτω αξίες: 4.400.000 ζλότι, περισσότερο των 5 ή 6 εκατομμυρίων ζλότι περίπου που δεν έχουν ακόμη μετρηθεί, σημαντική ποσότητα ξένου συναλλάγματος, μεταξύ του οποίου 14.300 δολάρια και 9.200 χρυσά δολάρια και μεγάλες ποσότητες κοσμημάτων, δαχτυλίδια, αλυσίδες, ρολογία κ.λπ.

Κατάσταση του γκέττο στο τέλος της επιχειρήσεως: εκτός από τα ακίνητα Σ (στρατώνες αστυνομίας, νοσοκομείον και καταλύματα για τους φρουρούς των εργοστασίων), το γκέττο της Βαρσοβίας κατεστράφη ολοσχερώς. Εκεί όπου η δράση των βομβών δεν υπήρξε ολοκληρωτική, παραμένουν μόνο ημικαμμένοι τοίχοι. Αλλά απ' αυτά τα ερείπια θα μπορέσουμε να επανακτήσουμε τούβλα, πέτρες και χαλάσματα σε ποσότητα σχεδόν απεριόριστη.

Βαρσοβία, 15 Μαΐου 1943

* Πρόκειται προφανώς για τα στρατόπεδα της Τρεμπλίνκα II.

ο θρησκευτικό έμβλημα που αποτελεί συγχρόνως και έμβλημα του σύγχρονου κράτους του Ισραήλ, η Μενορά (η Επτάφωτη Λυχνία) χρονολογείται από το 1500 π.Χ., την εποχή της Εξόδου από την Αίγυπτο.

Ιστορία της Μενορά

Η Μενορά "που φιλοτέχνησε ο τεχνίτης Μπετσαλέλ (Βεσελεήλ) για τη Σκηνή της Κιβωτού στην Έρημο του Σινά περιγράφεται λεπτομερώς σε δύο σημεία του **Βιβλίου της Εξόδου** (κεφ. κε': 31 - 38 και λζ': 17,24):

"Και έκαμε (ο Βεσελεήλ) την λυχνία εκ χρυσίου καθαρού. Σφυρήλατον έκαμεν την λυχνίαν, ο κορμός αυτής και οι κλάδοι αυτής, αι λεκάναι αυτής και τα άνθη αυτής και οι κόμβοι αυτής, ήσαν εν σώμα μετ' αυτής. Και εξ κλάδοι εξήρχοντο εκ των πλαγίων αυτής. Τρεις κλάδοι της λυχνίας εκ του ενός πλαγίου αυτής και τρεις κλάδοι της λυχνίας εκ του άλλου πλαγίου αυτής. Τρεις λεκάναι αμυγδαλοειδείς εις τον ένα κλάδον, εις κόμβος και εν ανθός και τρεις λεκάναι αμυγδαλοειδείς εις τον άλλον κλάδον, εις κόμβος και εν ανθός, ούτως έκαμεν εις τους εξ κλάδους τους εξερχομένους της λυχνίας" κ.λπ.

Η χρυσή λυχνία που κατασκεύασε ο Μπετσαλέλ τοποθετήθηκε στον Ιερό Ναό που έκτισε ο **Βασιλεύς Σολομών** το 953 π.Χ. περίπου, στην Ιερουσαλήμ. Κάθε μέρα ο Αρχιερέυς άναβε την λυχνία με "καθαρό έλαιο από ελαιάς κοπανισμένας". (Το ελαιόλαδο δίνει την καθαρότερη, διαυγέστερη και σταθερότερη φλόγα από όλα τα φυτικά έλαια).

Όταν ο Ναός του Σολομώντος καταστράφηκε από τον **Ναβουχοδονόσορα**, τον Βασιλέα της Βαβυλώνας το 587 π.Χ., το μεγαλύτερο μέρος του Εβραϊκού πληθυσμού του Ισραήλ, μαζί με την ηγεσία του αιχμαλωτίσθηκε και εγκαταστάθηκε στη Βαβυλώνα. 70 χρόνια αργότερα και αφού ο Πέρσης **Βασιλεύς Κύρος** ανέλαβε την Βαβυλώνα, εξέδωσε διάταγμα που επέτρεπε στους Εβραίους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Μεταξύ αυτών που επέστρεψαν ήταν ο **Προφήτης Ζαχαρίας**, που εκάλεσε ενεργά τον πληθυσμό να ενωθεί και να ξαναχτίσει τον Ναό.

Η σημασία της Μενορά

Σε ένα από τα σπουδαιότερα οράματά του, είδε ο Ζαχαρίας "μία χρυσή Μενορά με επτά λυχνίες πλαισιωμένη από δύο δέντρα ελιάς. Τότε ρώτησε τον άγγελο: Τί σημαίνουν

Η ΜΕΝΟΡΑ

Η ιστορία και η σημασία της

"Αυτός είναι ο Λόγος Κυρίου... Όχι με τη Δύναμη, ούτε με την Ισχύ, αλλά με το Πνεύμα μου".
(Ζαχαρίας 4:2 - 6)

αυτά τα πράγματα Κύριε; Και ο άγγελος είπε:

"Αυτός είναι ο Λόγος Κυρίου προς τον Ζερουβαβέλ (τον λαϊκό αρχηγό των επαναπατρισμένων Εβραίων): **Όχι με τη Δύναμη, ούτε με την ισχύ, αλλά με το Πνεύμα μου**" (Ζαχαρίας, 4:2 - 6).

Στο εβραϊκό πρωτότυπο, ο Ζαχαρίας είδε στο όραμά του επτά λέξεις χαραγμένες στις επτά λυχνίες της Μενορά που απεκάλυψαν στον Προφήτη και μια άλλη όψη του φωτός της Μενορά: **Το Πνεύμα του Κυρίου που είναι υπεράνω κάθε δύναμης και κάθε ισχύος.**

Όταν ο Ρωμαίος Στρατηγός **Τίτος** κατέλαβε την Ιερουσαλήμ και κατέστρεψε τον Δεύτερο Ναό, το 70 μ.Χ., μετέφερε την Μενορά στη **Ρώμη**, σαν σύμβολο της καταστροφής της Ιερουσαλήμ, του Ιερού Ναού και του Εβραϊκού λαού. Αναπαράσταση της Μενορά είναι λαξευμένη πάνω στην **Αψίδα Θριάμβου** που κατασκευάσθη-

κε σε ανάμνηση αυτού του γεγονότος στην Αγορά της Ρώμης. (Ας σημειωθεί ότι επί 1878 χρόνια κανένας Εβραίος δεν περνούσε κάτω από αυτή την αψίδα. Πρώτη φορά πέρασαν Εβραίοι από εκεί όταν ανακηρύχθηκε η ανεξαρτησία του Ισραήλ το 1948).

Ιστορία και Βοτανική

Η έντονη χρήση βοτανικών όρων στην περιγραφή της Επτάφωτης Λυχνίας στη Βίβλο, ώθησε τον Δρα Ε. Αρεουβένι και την Χάνα Αρεουβένι, τους πρώτους βιβλικούς βοτανολόγους του σύγχρονου Ισραήλ, να αναζητήσουν στους αγρούς του Ισραήλ φυτά, το σχήμα των οποίων να θυμίζει το σχέδιο της Μενορά. Η αναζήτησή τους οδήγησε σε μια μοναδική ανακάλυψη στον τομέα της Βιβλικής χλωρίδας: το ζεύγος Αρεουβένι ανακάλυψε ότι υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη από ένα εξαιρετι-

κά αρωματικό φυτό στο Ισραήλ, το σχήμα και τα χαρακτηριστικά του οποίου εικονογραφούν πλήρως το βιβλικό χωρίο που περιγράφει την λυχνία.

Το φυτό ανήκει στην οικογένεια *Salvia*. Ονομάζεται **Μοριά** στα εβραϊκά και Μάρβα στα συριακά (προφανώς το όρος Μοριά, όπου θα ελάμβανε χώρα η θυσία του **Ισαάκ** και όπου κτίσθηκε αργότερα ο Ναός, ήταν ένας λόφος όπου φύτεωναν πολλά "μοριά"). Όταν το φυτό αυτό συμπιεσθεί και ξεραθεί, η ομοιότης του με τη Μενορά είναι ιδιαίτερα χτυπητή.

Φυτά "μοριά" και ελαιόδενδρα υπάρχουν σε αφθονία στον **"Λόφο της Μενορά"**, που βρίσκεται στο Νεότ Κεντουμίμ, το υπαίθριο Βιβλικό μουσείο του Ισραήλ. Το μουσείο αυτό που απέχει μόλις 10 λεπτά από το αεροδρόμιο του Μπεν Γκουριόν συγκεντρώνει πολλά από τα φυτά που αναφέρονται μέσα στη Βίβλο και στην Ταλμουδική λογοτεχνία.

ΣΥΜΒΙΩΣΗ

Του κ. ΛΕΩΝΙΔΑ ΖΗΣΙΑΔΗ

Οταν όμως μιλάς για γυρολόγους, μικροπωλητές και σαματά στους δρόμους, ο νους σου πάει αυτόματα και κατ' ευθείαν στους συμπολίτες μας, τους Εβραίους, που ζούσαν αιώνες σ' αυτή την πόλη και ξαφνικά, ποιος να τους τό 'λεγε, κάθηκαν όλοι τους, όταν τους βρήκε η συμφορά της Κατοχής και η ομαδική βαρβαρή εξοντώσή τους.

Οι Εβραίοι ήταν η δεύτερη σε πλήθος ράτσα στη Θεσσαλονίκη πριν το '12. Συγκατοικούσε με Τούρκους, Έλληνες, Αρμενιδες, Βούλγαρους, Αρβανίτες, Λεβαντινούς, ώσπου με την προσφυγιά μας γέμισε η πόλη με Έλληνες, που ήρθαν συντριπτικά πρώτοι σε πληθυσμό.

Στην εποχή μας ήταν το πιο δραστήριο και ζωντανό στοιχείο της πόλης. Το σημάδι κατατεθέν. Δεν υπήρχε εμπόριο, βιομηχανία, μικροεπιχείρηση, μαγαζί και παραμάγαζο, σαράφικο και συλλογή, χωρίς την παράλληλη και ζωντανή παρουσία των Εβραίων. Ήταν μειονότητα. Αλλά μειονότητα με κυρίαρχη οικονομική παρουσία.

Η φυλή των Σαλονικιών Εβραίων χωριζόταν κοινωνικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες, εκ διαμέτρου αντίθετες και ανόμοιες μεταξύ τους. Ήταν οι πλούσιοι μορφωμένοι μεγαλεμποροι, τραπεζίτες ή επιστήμονες, όλοι τους σχεδόν πολυγλωσσοί μεγαλοαστοί, μετρημένοι στα δαχτυλά. Και, παράλληλα, στους εβραιομαχαλάδες και μακριά τους ήταν η πλειονότητα, το μεγάλο πλήθος, οι δεκάδες χιλιάδες Εβραίοι της φτωχολογιάς. Οι μεροκαματιάρηδες, μικρομαγαζάτορες, μικροέμποροι, γυρολόγοι, χαμάληδες, μεταπράτες, μαουνιέρηδες, θεληματάρηδες, όλοι μικρής ή και μηδενικής μόρφωσης, που αγωνίζονταν όπως κι εμείς για τον "επιούσιον" τρέχοντας πίσω απ' τη

δραχμή και κάνοντας του κόσμου τις δουλειές, μακριά όμως πάντα απ' το υπαλληλίκι.

Μόνη ομοιότητα με την άλλη τάξη των Εβραίων, την αριστοκρατική, είχαν τη θρησκεία και τη γλώσσα τους, παραφθαρμένη ισπανική, κληρονομημένη από τους προγόνους τους, τους Σεφαρντίμ, που έφτασαν σ' αυτή την πόλη, βίαια διωγμένοι από τον Φίλιππο και την Ισαβέλα, τη χρονιά που ο Κολόμβος ανακάλυπτε την Αμερική. Ο Σουλτάνος τους παραχώρησε άσυλο εδώ στη Θεσσαλονίκη, εξήντα τρία χρόνια μετά την κατάκτησή της, και οι Εβραίοι της Ισπανίας ανταμώσανε εδώ με τους άλλους Εβραίους της διασποράς, τους Ασκεναζίμ, που ήρθαν κι αυτοί διωγμένοι τότε, πριν από είκοσι χρόνια, από τη Βαυαρία κι από άλλες γερμανόφωνες χώρες.

Εβραϊκές όμως, κοινότητες υπήρχαν στην πόλη μας και από την αρχαιότητα, πριν από τη γέννηση του Χριστού και ξέρουμε ότι το 53 μ.Χ., η Συναγωγή των Εβραίων υποδέχθηκε τον Απόστολο Παύλο, να τον ακούσει τι έχει να τους πει για τη νέα θρησκεία.

Μέσα σ' όλο τον κόσμο που έτρεχε κυνηγώντας το καρβέλι, οι συντοπίτες μας οι Εβραίοι τρέχανε κι αυτοί πρώτοι και καλύτεροι, κάνοντας εκτός των άλλων πολλά χαρακτηριστικά επαγγέλματα. Ήταν οι μεταπράτες της αγοράς, που είχαν ειδικευθεί σε δουλειές του ποδαριού. Αυτοί που δίνανε το δικό τους τόνο στην αγορά και στις γειτονιές. Μια έβλεπες τον Τζάκο να πουλάει σε καρότοι ροδάκινα "λίγο χτυπημένα, λίγο βαρεμένα", φτηνά, να φάει η φτωχολογία, που τα διαπραγματευθήκε από κάποιο καίκι πριν τα πετάξουν ανοιχτά στη θάλασσα, και την άλλη να πουλάει, ο ίδιος, υφάσματα "της πυρκαϊάς και της ασφάλειας", που τα απέσπασε από κάποιο στοκ συμπατριώτη του εμπόρου.

Άλλες φορές ο Ντιανιέλ διαλαλούσε κάλτσες και φανέλες από τα κατασχεμένα και, ξαφνικά, τον έ-

βλεπες να διαπραγματεύεται παλιά έπιπλα και σκεύη, μαζί με παντζούρια από κατεδάφιση Πανεξ-πνοι, κεφάλτοι και μεταρσιωμένοι απ' τον πυρετό για το αλισβερσίσι, ήταν ασιόδες στο λογαριασμό και οι συναλλαγές τους ήταν, εδώ που τα λέμε, πιο τιμιές από των δικών μας.

Πιστεύανε ότι είναι ευφυία η εντιμότητα στις συναλλαγές σου, ανεξάρτητα από την έμφυτη κλίση τους στο παζάρι, που το εξασκούσαν με μαεστρία και το θεωρούσαν ότι είναι μέσα στο τιμίο εμπορικό παι-χνιδι. Στα τραγουδιότά τους ολόγχαν, που τα ξεφωνί-ζανε πρώτο σεγκόντο οι συνήθως δύο συνεταιίροι, κουνώντας το δάχτυλο προς την κατεύθυνση του ε-μπορεύματος, ξεκαθαρίζανε μια και καλή την κατά-σταση και την κατηγορία του και δεν αφήνανε καμία αμφιβολία για την ποιότητά του:

Λίγο χτυπημένα

λίγο βαρεμένα

είναι τα ροδάκινα

πάρε κι απού μέναααα...

Σε αντίθεση με κάτι δικούς μας κουτοπόνηρους, που σου χώνουνε τα σάπια μαζί με τα καλά στη σα-κούλα και σε καζικώνουνε ύπουλα. Αυτή η διαφορά αντιλήψεων έγινε αιτία να ευδοκιμήσουν στην αγο-ρά οι Εβραίοι μικροπωλητές, όπως άλλωστε και οι έ-μποροι, και να πάρουν το πάνω χέρι, ενώ οι δικοί μας με τις μικροπονιηριές τους νά 'ρχονται δεύτεροι. Με εξαίρεση βέβαια τους Καραμανλήδες, που τους είδαν οι Εβραίοι και τρόμαξε το μάτι τους. Τα καρό-τσια με τους δύο περιστασιακούς Εβραίους συνεταιί-ρους, τριγυρνούσαν και στις γειτονιές, όπου ακουγό-τανε σε ντουέτο κεφάλτο το εμπορικό τους τραγούδι, πρόδρομος των σημερινών μελωδικών ολόγχαν της τηλεόρασης:

Τζάμπα τα βάλαμε

χάρισμα τα βάλαμε

τζάμπα τα βάλαμε

για να φάτε κόσμεεεε.

(ρεφραίν) Τρία δωδεκάμισυ πάρτε το χαμπάρι

τρία δωδεκάμισυ πάρτε το χαμπάρι

(κουπλέ) Τριλάθηκε τ' αφεντικό

και τα δίνει τζάμπα (δισ)

Είνι της πυρκαϊάς, είνι της ασφάλειας (δισ).

Και δώστου ξεφωνητό στις γειτονιές και τα σοκά-κια κι οι γυναίκες να σταματούν τη λάτρα και να βγαίνουν με τις ρόμπες και τις μασιές των μαλλιών στο χέρι, να ψωνίσουν απ' τον "τσιφούτη".

Η γενιά μας πρόλαβε να δει και τους ηλικιωμέ-νους Εβραίους, ντυμένους με την εθνική τους ενδυ-μασία. Οι στολές αυτές με τις περιφερόμενες αρχό-ντισσες και τους παππούδες, ήταν καθημερινό θέα-μα.

Οι σχέσεις μας με τους Εβραίους γίνανε καλές και φιλικές, μόνο αφού πέρασαν χρόνια και συνηθί-σαμε ο ένας τον άλλον. Όσο να μας ενώσει η δυστυ-χία, ούτε εμείς ούτε αυτοί βλεπόμασταν με πολύ κα-λό μάτι. Τους λέγαμε "γιαχουντήδες" και "τσιφούτη-

δες" κι αυτοί μας λέγανε "λεμοντζήδες".

Κυρίαρχη οικονομικώς μειονότητα, όπως ήταν στην Τουρκοκρατία, ανησούχσαν με την ελληνοποίηση της πόλης το '12 και την αύξηση του πληθυσμού μας το '22, τότε που κατέφθασε κατά χιλιάδες ζωντανός Ελληνισμός απ' τη Μικρά Ασία και τη Θράκη, κυ-ρίαρχη κι αυτή μειονότητα μέσα στην Τουρκία και με το μάτι της γαρίδα για "δουλειές".

Οι Εβραίοι εντυπωσιασμένοι πάντα από καθετί το Ευρωπαϊκό, ζήσανε τη συμμαχική απόβαση του '15, τότε που η Θεσσαλονίκη γέμισε μέχρι τα μπουνία από Γάλλους, Άγγλους, Σέρβους, Αλγερινούς, Ινδούς, Μαυριτανούς, δούλεψανε τρελά μαζί τους, τους πού-λησαν της Παναγιάς τα μάτια κι ό,τι σκάρτο τους βρι-σκότανε και γέμισαν τα κεμέρια τους με φράγκα και στερλίνες.

Ρίχνανε λοιπόν περιφρονητικά βλέμματα, συγκρί-νοντας εμάς, τα νέα υποανάπτυκτα αφεντικά τους, με τους απαστράπτοντες Ευρωπαίους κι ήταν η κρίση τους όλο χολή και ειρωνεία.

Σιγά - σιγά όμως, με τον καιρό και με την ισοπε-δωτική δύναμη της ανάγκης και της φτώχειας, απο-δεχθήκαμε ο ένας τον άλλο. Και τα παιδιά της δεύ-τερης γενιάς, γίναμε συμμαθητές και φίλοι. Πολεμή-σαμε μαζί σαν αδελφία το '40 και το '41. Και στην Αντίσταση, στις πόλεις και στα βουνά, είχαμε πολ-λούς Εβραίους που αγωνίζονταν μαζί μας, πολεμώ-ντας τον κοινό εκθρό.

Η φυλή των Σαλονικιών Εβραίων έχασε πολλούς στον πόλεμο του '40. Κι όταν το '43, στην τραγική αυτή χρονιά της Κατοχής, φορτώνανε τα ναζιστικά τέρατα στα τρένα τις δεκάδες χιλιάδες Εβραίους συμπολί-τες μας, κινήσαμε γη και ουρανό, κυρίως η Οργάνω-σή μας, να τους αποσπάσουμε απ' τα δόντια των δη-μίων τους, να τους κρύψουμε στα σπίτια μας ή να τους στείλουμε στο βουνό. Θέλεις όμως ο φόβος των αντιποίνων για τις γυναίκες και τα παιδιά τους, θέ-λεις η ανεξήγητη στάση του Αρχιραββίνου τους, κά-τσανε αμήχανοι και παραζαλισμένοι, φορώντας το ά-στρο του Δαβίδ στο στήθος και αποδέχθηκαν τη μοίρα τους, ελπίζοντας ίσως, ότι θα γλιτώσουν το θάνατο...

Η παρέα μας έκλαψε πολλούς καλούς μας φίλους, που φύγανε και δε γυρίσανε, όπως δε γυρίσανε σχε-δόν όλοι οι συμπολίτες μας Εβραίοι. Πολλοί δικοί μας, παίζοντας το κεφάλι τους, κρύψανε Εβραίους ως το τέλος του πολέμου, αλλάζοντας τα ονόματά τους σε χριστιανικά. Αλλά η προσφορά τους ήταν έ-ντονη και υπήρχε καθημερινά ο κίνδυνος από τους χαφιέδες και τα καθάρματα τους ταγματασφαλίτες και τους Δαγκουλαίους, που πολλοί απ' αυτούς διετέ-λεσαν και στο παρελθόν εβραιοφάγοι, μέσα από την όχι και τόσο κωμική οργάνωση των Τριών Ξυφίλων. Αρκετοί Εβραίοι λάκισαν για το βουνό και σώθηκαν. Ήταν όμως ελάχιστοι. Ο πληθυσμός τους χάθηκε ο-ριστικά. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, βρέφη. Κρίμα.

(Από το βιβλίο του "Θεσσαλονίκη, όσα θυμάμαι", εκδοτικός οίκος "Παρατηρητής", Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 50 κ.ε.)

Η εφαρμογή του "Ου φονεύσεις" από τους Εβραίους

Με αφορμή ένα δημοσίευμα

Το πολύ σοβαρό πνευματικό περιοδικό "Ευθύνη", στο τεύχος του Απριλίου 1991 έθεσε προς εξέταση το θέμα "Ο Άνθρωπος και ο Πόλεμος". Μεταξύ εκείνων που απάντησαν στο ερώτημα είναι κι ο **Μητροπολίτης Κορίνθου κ. Παντελεήμων**. Στην απάντησή του ο κ. Παντελεήμων δεν παρέλειψε να κάνει και αντισημιτική προπαγάνδα, σημειώνοντας:

«Παραλείπω το "ου φονεύσεις" του Μωσαϊκού Δεκαλόγου, γιατί παρά την ρητή απαγόρευση αυτή, οι Εβραίοι και τότε εξόντωσαν όλους τους λαούς της γης Χαναάν, όπως σήμερα εξοντώνουν τους δυστυχείς Παλαιστίνιους».

Όπως ίσως θυμούνται οι αναγνώστες μας, ο κ. Παντελεήμων είναι ο συγγραφέας αντισημιτικού βιβλίου - που το κυκλοφόρησε προ ετών στα ελληνικά και στα αγγλικά - με τίτλο "Εβραίοι και Χριστιανοί".

Στον Μητροπολίτη Κορίνθου είχε τότε απαντήσει με επιστημονικά δεδομένα ο Ραββίνος κ. **Ηλ. Σαρπητάι**, το δε ΚΙΣ τον είχε καλέσει να λάβει μέρος σε δημόσιο διάλογο, χωρίς όμως να λάβει ποτέ απάντηση.

Όσον αφορά τώρα το συγκεκριμένο απόσπασμα, που δημοσιεύουμε παραπάνω, και σ' αυτό ο κ. Παντελεήμων δεν υπήρξε τυχερός! Στο ίδιο τεύχος της "Ευθύνης" κι απαντώντας στο ίδιο ερώτημα, ο Σύμβουλος Επικρατείας Δρ **Τάσος Ν. Μαρίνος** γράφει συμπτωματικά τα παρακάτω για την εφαρμογή της θεικής εντολής του "ου φονεύσεις" από τους Εβραίους:

«Η Παλαιά Διαθήκη αφιερώνει πολλά κεφάλαια στον πόλεμο, τον οποίον κατά κάποιο τρόπο και ηθικοποιεί και τούτο διότι, όταν ο ανέντιμος και πλάνης Ισραήλ εγκαταστάθηκε στη γη της επαγγελίας υπο-

κρέωθηκε να κάνει μακρούς και σκληρούς αγώνες εναντίον αυτών που αμφισβητούσαν το δικαίωμά του να εγκατασταθεί σ' αυτή τη γη. Από την άποψη αυτή, ο πόλεμος παίρνει ιερό χαρακτήρα, γιατί έχει την έγκριση του Θεού, που συμμετέχει σ' αυτόν. Είναι χαρακτηριστικό, όσον αφορά το θέμα αυτό, το Δευτερονόμιο (Κεφ. 20, στ. 3): "Άκουε Ισραήλ! υμείς πορεύεσθε σημερον εις τον πόλεμον επί τους εχθρούς υμών. Μη εκλυέσθω η καρδια υμών. Μη φοβείσθε μηδέ θραύεσθε, μηδέ εκκλίνετε από προσώπου αυτών, ότι ο Κύριος ο Θεός υμών, ο προπορευόμενος μεθ' υμών, συνεκπολεμήσει υμίν τους εχθρούς υμών και διασώσει υμάς".

Αλλά το τέλος του πολέμου κατά τους θεοφόρους νέους διδασκάλους του Ισραήλ είναι η ειρήνη. Πρώτοι αυτοί έδίδαξαν ότι ο πόλεμος δεν είναι δημιούργημα του Θεού, αλλά αποτέλεσμα των αμαριών μας, που το ανέχεται Εκείνος προσωρινά, μέχρι την ημέρα κατά την οποίαν "τόξον και ρομφαίαν και πόλεμον συντρίψει από της γης" (Ωσηέ 2, 18), οπότε οι λαοί, θα "κατακόψουσι τας ρομφαίας αυτών εις άροτρα και τας ζιβύνας αυτών εις δρέπανα και ουκέτι μη άρη έθνος επί έθνους ρομφαία και ου μη μάθωσι έτι πολεμείν", αλλά "συμβοσκηθησεται λύκος μετά αρνός και παράλις συναναπαύεται μετά ερίφω και μοσχάριον και ταύρος και λέων άμα βοσκηθησονται και παιδιον μικρόν άξει αυτούς" (Μιχαίας 4, 3)».

Δεν χρειάζεται κανέναν περαιτέρω σχολιασμό από μέρους μας. Το μόνο ερώτημα που τίθεται αυθόρμητα, είναι αν κάποτε η επιστήμη και η ιστορική αλήθεια θα υπεριοχύσει της ανεύθυνης προπαγάνδας.

Ιουδήθ!

Γ' άστρο το χίτρινο καρφώθηκε, της νύχτας,
πάνω στο στήθος το σφιχτό της Ιουδήθ!
Αυτή με κοιτάζε γεμάτη απορία...
Το φιλντισένιο μπουστό έγινε μαύρο
από το αίμα που πετάχτηκε κοχλαζοντας,
κάτω απ' το βάνανσο ραβδί Κατακτητή!

Στα κόκκινα μαλλιά της Ιουδήθ
ίδρωνε η αγωνία του αγνώστου,
καθώς κατέβαινε και χώνονταν στα μάτια...
Τότε, βαθιά μέσα μον απλώθηκε με μιας
μακρού ένα πέλαγος βουβής απελπισίας!

Χρόνια μετρώ τις στέγες, ν' ανταμώσω
κείνο το βλέμμα, Γοτθικό χαρτί,
κι αλεξικέραυνο που τρύπησε το χρόνο,
σέρνοντας πάνω του την θλίξη ώρας οδύνης,
που κατεβαίνει από υδρορροές μοναξιάς...
Πλανιέμαι ανάμεσα σε λεύκες και συμήδες,
- πίσω μου ορθώνονται οι μέρες ίδιες κι άδειες...
όπως κι εκείνης, σ' ένα γρήγορο ταξίδι,
καθώς κοιτάμε απ' το υγρό το παραθύρι
του τρένου της φνιγής... Της ομιωγής!..

Στέκει η εξορία αυτή χωρίς επιστροφή,
γιατί τα τόξα κατευθύνουν την πορεία...
Μονάχα που και που, κάποιων σταθμών
οι ξέθωρες ταμπέλες ονομάτων,
ίχνη ανεξίτηλα στις μνήμες τα περβάζια,
φωτίζουν ξαφνικά μνήμης σημάδια!

Κι έρχεται πίσω μου λυσσώντας ο βοριάς,
βαρδάρης μανιασμένος και χιονιάς,
φυσομανώντας για ν' απογυμνώσει,
να σβήσει... Να σκεπάσει... Ν' αφανίσει
μνήμες θαμπές πια στον μυαλού το σηκωμό!

Μια μουσική σαν να φυσάει εντός μου τώρα
ένα τραγούδι μανιακής κι άσβηστης φλόγας,
φλόγας εκδίκησης, τρανής, παμφάγας φλόγας,
που κατακαίει τα φύλλα, τα κλαδιά,
της πιο άδικης κι ανίερης ιστορίας!

...Σηκώθηκαν τα μάτια από τις στάχτες
κι ένοιωσα ξάφνου εξόριστος... Νεκρός...
Μονάχα τ' άρωμα πλανιόταν στον αιθέρα,
τ' άρωμα από τα κόκκινα μαλλιά της Ιουδήθ!
Θεσσαλονίκη, 1988
Δημήτρης Κύρου

Αβραάμ Μάσλοου

Οδηγός για τον ανώτερο εαυτό μας

Ο Αβραάμ Μάσλοου (ερευνητής, ψυχολόγος και καθηγητής του Πανεπιστημίου Μπράντναιτς) είναι γνωστός στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες σ' όλους όσους ασχολούνται με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του ανθρώπου.

Ο Μάσλοου (1908 - 1970) θεωρείται ως ο κατ' εξοχήν θεωρητικός που ασχολήθηκε με τα κίνητρα του ανθρώπου, ξεκινώντας από την αδιαμφισβήτητη καλωσύνη που διαθέτει ο άνθρωπος.

Κύρια έργα του: "Principles of Abnormal Psychology" (1951), "New Knowledge in human values" (1959), "Toward a Psychology of being" (1962).

Η βασική αρχή του Μάσλοου ήταν ότι ο κάθε άνθρωπος έχει ένα "πραγματικό εαυτό" και μέσω αυτού μπορεί να επιτύχει με την ανάδυση μέσα από τα βάρη του υποσυνειδήτου, την **αυτοπραγμάτωσή του**.

Η διεθνώς αποδεκτή **κλίμακα των αναγκών του ανθρώπου** που καθιέρωσε ο Μάσλοου τις κατατάσσει ιεραρχικά από τις βασικά βιολογικές, μέχρι εκείνες του αυτοσεβασμού:

1. Φυσιολογικές ανάγκες (φαγητού, στεγάσεως, ενδύσεως, σεξ).
2. Ανάγκες ασφαλείας της εργασίας (ότι κάποιος έχει εξασφαλισμένους τους πόρους που προέρχονται από την εργασία του).
3. Ανάγκες εκδηλώσεων συμπαραστάσεως (συμμετοχή, αγάπη, δημιουργικότητα) από τα μέλη της εργασιακής ομάδας (αίσθημα σιγουριάς από το γεγονός ότι ο εργαζόμενος "ανήκει σε ομάδα").
4. Ανάγκες εκτιμήσεως και σεβασμού της προσωπικότητας του κάθε ατόμου από μέρους των

συναδέλφων, του εργοδότη, του κοινωνικού περιγυρού του κ.λπ.

5. Ανάγκη αυτοπραγμάτωσης των ατομικών δυνατοτήτων, ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική κατάξωση που ο καθένας θεωρεί απαραίτητη.

Ο άνθρωπος επιζητά διαδοχικά την ανώτερη κλίμακα αναγκών, αφού επιτύχει την προηγούμενη.

Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, στην κοινωνική ζωή υπάρχει μια ιεραρχία αναγκών και ικανοποιήσεων. Αυτή η ιεραρχία των ανθρωπίνων παρορμησεων και συμπεριφορών προέρχεται από το ότι ο κάθε άνθρωπος οργανισμός διαθέτει μια ενδιάθετη επιταγή να χρησιμοποιήσει όλες του τις δυνάμεις για να επιτύχει την αυτοπραγμάτωσή του.

Στην "**Ψυχολογία του Είναι**", που καθιέρωσε ο Μάσλοου, οδηγός του "είναι το πλήρως εξελισσόμενο, αυτοπραγματονόμενο ανθρώπινο πλάσμα". Η πεποίθησή του ότι η ατομική αυτοπραγμάτωση και η συλλογική επιτυχία αλληλοσυνδέονται, οδήγησε τη θεωρία του Μάσλοου στο να καθιερωθεί τόσο μεταξύ των κοινωνικών αναζητητών, όσο και μεταξύ των προοδευτικών επιχειρηματιών. Ο Μάσλοου προσφέρει στον άνθρωπο ένα ανοικτό όραμα, γεμάτο ελπίδα που στηρίζεται στις καθαρά ανθρώπινες δυνάμεις.

Σύντομη βιβλιογραφία:

- A. Maslow, "Motivation and Personality", (New York: Harpers and Row, 1954).
- Δ.Κ. Μαγκλιβέρα, "Κοινωνική Επικοινωνία" (Αθήνα: Παπαζήσης, 1990, όγδοη έκδοση), σελ. 320.
- Εγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. II, σελ. 1097.

ΙΩΣΗΦ ΛΟΒΙΓΓΕΡ

(1914 - 1991)

Συνέχεια από την σελ. 2

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ εργάστηκε επίσης, όσο κανένας άλλος, για τη συνεργασία της Ελληνικής Ορθοδοξίας με τον Ελληνικό Εβραϊσμό. Μεταξύ των φίλων του υπήρξαν Αρχιεπίσκοποι, Μητροπολίτες κι άλλοι παράγοντες της Εκκλησίας, οι οποίοι αναγνωρίζαν τις προσπάθειες που κατέβαλε και την καλή πρόθεση του εκλιπόντος.

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ έλαβε με πολλούς τρόπους μέρος στην Εθνική Αντίσταση, όχι μόνο λόγω του γενικού διωγμού που υπέστησαν οι Εβραίοι, αλλά και λόγω της ελληνικής του συνειδήσεως.

Ως εργοδότης - βιομηχανός - ο Ιωσήφ Λόβιγγερ υπήρξε φίλος, πατέρας και πραγματικός συμπαράστατης των συνεργατών του. Το μικρό δάκρυ των συνεργατών του που τον συνόδευε στην κηδεία του, αποτελεί την πραγματική απόδειξη.

Τέλος, ως άνθρωπος, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ υπήρξε επιφανειακά δυσκόλος κι απρόσιτος. Στην πραγματικότητα όμως είχε μια μεγάλη καρδιά, όσο κι αν ήθελε να κρύβει τα πραγματικά του αισθήματα.

Η κηδεία του

Στην κηδεία του, που έγινε την Τετάρτη 10 Απριλίου, παρέστησαν πρόεδροι και εκπρόσωποι Εβραϊκών Οργανισμών, Κοινοτήτων και Οργανώσεων από όλη την Ελλάδα, πολλοί επίσημοι και πλήθος φίλων. Μεταξύ αυτών ο πρόεδρος της Γερμανίας κ. Βέρνερ Γκράφ φον Σούλενμπεργκ, ο πρόεδρος του Ισραήλ κ. Δαβίδ Σασάν, ο πρόεδρος της Ουγγαρίας κ. Κίνεσεσ Λαςζλο, ο αντιπρόεδρος της Βουλής Παν. Κρητικός, ο γεν. γραμματέας Λαϊκής Επιμόρφωσης κ. Ν. Αναγνωστόπουλος, ο βουλευτής κ. Θ. Κασίμης, οι καθηγητές κ.κ. Δ. Βαρώνης, Φ. Μπουμπουλίδης και Αθ. Δεληκωστόπουλος, ο πρόεδρος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού κ. Γεώ. Αποστολάτος, ο τ. υπουργός κ. Εμμανουήλ Κοθός, ο κ. Σωτ. Παπαστρατής, ο οποίος βοήθησε στην Κατοχή τον Ιωσήφ Λόβιγγερ και τη γυναίκα του να διαφύγουν τη σύλληψη από τους Ναζί, ο κ. Αντ. Λιβάνης, διευθυντής της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του ΠΑΣΟΚ κ.ά. πολλοί.

Στη σωρό του Ιωσήφ Λόβιγγερ κατατέθηκαν στεφάνια εκ μέρους του πρωθυπουργού κ. Κ. Μητσοτάκη, του προέδρου του ΠΑΣΟΚ κ. Α. Παπανδρέου, του υπουργού Εξωτερικών κ. Α. Σαμαρά, του πρόεδρου της Γερμανίας, του Προσωπικού της πρεσβείας του Ισραήλ και προσωπικών φίλων του νεκρού.

Οι επικήδειες ομιλίες

Κατά την κηδεία, τον νεκρό αποχαιρέτησαν ο σοφολογιώτατος ραββίνος Αθηνών κ. Ιακώβ Αράρ, ο εκπρόσωπος της Ι.Κ. Θεσσαλονίκης κ. Βίκτωρ Βενουζίου και ο πρόεδρος της Στοάς

"Φίλων" Μπενέ - Μπερίτ κ. Ραφαήλ Σαμπετάι.

Εκ μέρους του Κεντρικού Συμβουλίου Ελλάδος αποχαιρέτησε τον αείμνηστο πρόεδρο ο αντιπρόεδρος κ. Νισήμ Μαΐς. Δημοσιεύουμε ολόκληρη την ομιλία του κ. Μαΐς, γιατί σ' αυτήν αναλύεται ανάγλυφα η προσωπικότητα και η μεγάλη προσφορά του αποθανόντος.

"Στα μεγάλα γεγονότα το μυαλό σταματά, γιατί η πραγματικότητα ξεπερνά τη δύναμη του νου και γιατί τα λόγια είναι φτωχά - πολύ αδύναμα - για να εκφράσουν τα συναισθήματα. Είναι δυνατό να προσπαθήσεις να μιλήσεις όταν έχεις μπροστά σου νεκρό τον άνθρωπο που ενσάρκωσε την ιστορία του Ελληνικού Εβραϊσμού των τελευταίων πενήντα χρόνων; Δεν πρόκειται για ένα κυπαρίσσι που το χτύπησε ο κεραυνός του θανάτου, έχεις μπροστά σου τον ίδιο τον Εβραϊσμό της Ελλάδος, μια και για διάστημα μισού αιώνα, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ συμβάδισε, διαμόρφωσε και ηγήθηκε των Ελλήνων Εβραίων.

Από το πρώτο διάστημα που ήρθε στην Ελλάδα, ο Ιωσήφ Λόβιγγερ δούλεψε με διάφορες ιδιότητες, ως απλός ομόθησκος, αλλά και ως αξιωματούχος, για την προάσπιση των συμφερόντων, των αξιών, των ιδανικών, της πίστης μας. Και προχώρησε δημιουργικά περισσότερο: διαμόρφωσε τον σύγχρονο Ελληνικό Εβραϊσμό.

Στους πολλούς αιώνες που οι Εβραίοι βρισκόμαστε στον τόπο αυτόν, είχαμε την τύχη να έχουμε αξιόλογους ηγέτες. Τους περισσότερους οι σύγχρονοι δεν τους γνωρίσαμε ή δεν τους γνωρίσαμε τόσο βαθιά και πλατεία όσο τον Ιωσήφ Λόβιγγερ. Οι σύγχρονες γενιές των Εβραίων αναπτυχθήκαμε κάτω από τον προστατευτικό ισχύον του Ιωσήφ Λόβιγγερ. Γιατί ακριβώς αυτή είναι η συμβολή του νεκρού που αποχαιρετάμε: ότι δημιούργησε μια προστατευτική αγκαλιά για όλους μας. Με την ηγεσία του Λόβιγγερ, οι Κοινότητες και κυρίως το Κ.Ι.Σ. ισχυροποιήθηκαν ώστε να αποτελούν εστία ζωής και δύναμης για τους λιγοστούς Εβραίους που ζούμε στην Ελλάδα, μετά το τέλος του τραγικού Ολοκαυτώματος.

Ο αδαμάντινος χαρακτήρας, ο καθαρός νους μαζί με την ισχυρή του προσωπικότητα ενσάρκωναν απόλυτα τα πιστεύω της εβραϊκής του καταγωγής.

Ο Λόβιγγερ δεν υπήρξε εύκολος χαρακτήρας και πολλές φορές ακόμη και οι στενοί συνεργάτες του δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε τον τρόπο σκέψης και τις ενέργειές του. Ακόμα όμως κι όταν δεν καταλαβαίναμε, είμαστε βέβαιοι ότι όσα σκεπτόταν ή έπραττε θα απέβαιναν τελικά προς όφελος του Εβραϊσμού. Γιατί η βάση του προβληματισμού και των ενεργειών του νεκρού προέδρου μας ήταν πάντα το πώς θα εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα της ολότητας.

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ είχε το μεγάλο προσόν για ηγέτη να είναι οραματιστής και πραγματιστής. Σκεπτόταν, προγραμματιζέι κι οδηγούσε σε κορυφές που τις θεωρούσαμε απρόσιτες, σε επιτεύγματα που τα νομίζαμε ακατόρθωτα.

Στη διάρκεια της ζωής του ο Ιωσήφ Λόβιγγερ έκανε πολλές γνωριμίες, απέκτησε πολλούς φίλους, διέθετε κάποιες στιγμές μεγάλη δύναμη. Σε καμία περίπτωση δεν χρησιμοποίησε αυτές του τις δυνατότητες για ιδιοτελείς σκοπούς, για τον εαυτό του τον ίδιο, για συγκεκριμένα πρόσωπα. Όση δύναμη είχε, τη διέθετε πάντα για το σύνολο, για όλους μας. Αυτό ίσως είναι το κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο του τρόπου που προσέφερε τις υπηρεσίες του ο Ιωσήφ Λόβιγγερ: η απόλυτη, η απέραντη προσφορά του υπέρ του συνόλου.

Ο Λόβιγγερ είχε την αδυναμία να κρύβει τα αισθήματά του. Κάτω όμως από τη σκληρή μορφή και τους αυστηρούς τρόπους του υπήρχε μια χρυσή καρδιά. Αγαπούσε τους πάντες κι ας μην το έδειχνε. Έπρεπε να τον πλησιάσεις, να του ανοίξεις πρώτος την καρδιά σου για να μπορέσεις να βρεις τα πλούσια δώρα και τη μεγάλη αγάπη που είχε η δική του καρδιά. Μέσα στα μάτια του, στο ωραίο πραγματικά βλέμμα του, υπήρχε ένα ζωντανό φως που σου έδινε θάρρος στις δυσκολίες, τη βεβαιότητα ότι εκείνος ήταν κοντά σου, τη γλυκύτητα της αγάπης του.

Θα σταθώ ακόμη σ' αυτό το ζωντανό παρόν του επί σειρά ετών προέδρου του Κ.Ι.Σ. Σε κάθε αντιξοότητα, σε κάθε σοβαρό πρόβλημα (κι ο Θεός μόνον γνωρίζει πόσα πολλά και μεγάλα προβλήματα αντιμετωπίσαμε σε καθημερινή σχεδόν βάση), σε κάθε δυσκολία όλοι - και στην Αθήνα και στην επαρχία - στρέφαμε ενστικτωδώς τη σκέψη μας προς τον Λόβιγγερ. Γνωρίζαμε ότι εκείνος θα έβρισκε την καλύτερη διεξοδο, την πιο κατάλληλη για όλους μας λύση. Δεν ανησυχούσαμε, αφού ο Λόβιγγερ ήταν εδώ. Εκείνος ήξερε τί έπρεπε να κάνει!

Νιώθει ο Εβραϊσμός πραγματικά οραφανέμενος σήμερα. Βέβαια, ο δρόμος μας θα συνεχιστεί, όπως βαδίζουμε αιώνες τώρα, τιμώντας τις υποθήκες που μας άφησε ο εκλιπών θα πρέπει τώρα να ισχυροποιήσουμε όλες τις δυνάμεις μας στο δυνατό μεγαλύτερο βαθμό.

Τί να πω, λοιπόν, για το τί χρωστά ο Ελληνικός Εβραϊσμός στον άνθρωπο που είναι νεκρός μπροστά μας. Το γνωρίζει ο καθένας μας, το αισθανόμαστε όλοι - όσοι είμαστε εδώ και όσοι παρακολουθούν με την σκέψη τους την τελετή. Με ποιά λόγια να εκφράσουμε όσα νιώθουμε: Απλά εκ μέρους των συνεργα-

τών του στο Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων, Οργανισμών και Οργανώσεων, καθώς και του προσωπικού του Κ.Ι.Σ., λέω:

ΣΕ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΓΙΑ ΟΛΑ ΟΣΑ ΜΑΣ ΠΡΟΣΕΦΕΡΕΣ ΙΩΣΗΦ ΛΟΒΙΓΓΕΡ, ΣΕ ΕΥΓΝΩΜΟΝΟΥΜΕ!

Παρακαλώ, μαζί με τους οραβίνους μας, το Θεό να δεχθεί στην αγκαλιά του τον Ιωσήφ Λόβιγγερ και σφίγγω εκ μέρους των Ελλήνων Εβραίων το χέρι της γυναίκας του και του γιού του και τους διαβεβαιώνω ότι πρέπει να αισθάνονται υπερήφανοι, γιατί ο Ιωσήφ Λόβιγγερ ήταν δικός τους.

Σε αποχαιρετούμε αείμνηστε Πρόεδρε. Θα σε θυμόμαστε πάντα και θα αναζητούμε δύναμη από τη σοφία και το παράδειγμά σου.

Τεέ Μενουχατό Καβότ".

Συλλυπητήρια μηνύματα

Για το θάνατο του Ιωσήφ Λόβιγγερ απέστειλαν τηλεγραφήματα προσωπικότητες της Ελλάδος και του εξωτερικού.

• Εκ μέρους της κυβέρνησης και της Νέας Δημοκρατίας, ο πρωθυπουργός κ. Κων. Μητσοτάκης έστειλε το ακόλουθο τηλεγράφημα:

"Για τον θάνατο του Ιωσήφ Λόβιγγερ, διακεκριμένου πολίτη της Ελλάδος, εξέχοντος στελέχους της Ισραηλιτικής Κοινότητας και αγωνιστού της ελευθερίας με ηρωική δράση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δεχθείτε τα θερμά συλλυπητήρια της ελληνικής κυβερνήσεως, του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας και εμού προσωπικά".

• **ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΑ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ** έστειλαν επίσης ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ κ. Ανδρέας Παπανδρέου, οι υπουργοί κ.κ. Προεδρείας Μιλτιάδης Έβερτ, Τουρισμού Γιάννης Κεφαλογιάννης, Εθνικής Αμύνης Ιωάννης Βαρθιτσιώτης, ο γεν. γραμματέας Αποδήμου Ελληνισμού κ. Ανδρέας Ζαΐμης, οι δημαρχοί Αθηναίων και Κω κ.κ. Αντ. Τρίτσης και Κων. Καϊσερόλης, ο γεν. γραμματέας του ΕΟΤ κ. Νίκος Γιατράκος, ο πρέσβης της Σοβιετικής Ενώσεως κ. Ανατόλι Σλιούσαρ, ο εκπρόσωπος της Αυστριακής πρεσβείας υπουργός δρ. Φλόριαν Λόρεντς, ο τέως διπλωματικός αντιπρόσωπος του Ισραήλ στην Ελλάδα πρέσβης κ. Γιεχασκέλ Μπαρνέο, ο πρέσβης του Ισραήλ κ. Δαβίδ Σασών, ο τέως πρέσβης του Ισραήλ στην Ελλάδα κ. Μοσέ Γκιλμπόα, οι βουλευτές κ.κ.

Αλ. Κακλαμάνης, Διον. Μπεχράκης, Λαζ. Εφραίμου-γλου, Θεοδ. Κατσάνεβας, Ελαμ. Ζαφειρόπουλος, ο πρόεδρος Πρωτοδικών κ. Γεωργ. Κούρτης, ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών ναύαρχος κ. Ιω. Τούμπας, οι καθηγητές κ.κ. Νικ. Δοντάς, Γεώργ. Ανδρουλάκης, Κων. Σάνδρης, Ιω. Γεωργουλάς, Δημ. Τσάκωνας, Αλέξ. Κόγιας, Αθ. Δεληκωστόπουλος και Φ. Μπουμπουλίδης, Δρ. Άγης Σαρακηνός. Επίσης, οι συγγραφείς κ.κ. Νικ. Σταθάκης, Βασ. Κραφίτης, Ζαφ. Στάλιος, η κα Ιωάννα Τσάτσου, η κα Μαργαρίτα Παπανδρέου και οι δημοσιογράφοι Γ. Μαρίνος, Κ. Ιορδανίδης, Ιω. Παπαμιχαλάκης, Διον. Καμβύσης και πολλοί άλλοι.

• **ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ**, εκφράζοντας τη βαθιά θλίψη του προέδρου του Edgar Bronfman και με τις υπογραφές του γεν. γραμματέα Israel Singer και του διευθυντή του Αμερικανικού τμήματός του Elan Steinberg, έστειλε συλλυπητήρια επιστολή όπου αναφέρονται τα εξής:

"Και ο Ιωσήφ πέθανε με όλα τα αδέρφια και ολόκληρη τη γενιά του". Η Βίβλος μας λέει ότι με τον θάνατο του Ιωσήφ εκλείπει μια ολόκληρη γενιά.

Το ίδιο και με τον Ιωσήφ Λόβιγγερ. Η απώλεια του είναι μεγάλη για την οικογένειά του, για την Εβραϊκή Κοινότητα Αθηνών, για όλες τις Κοινότητες της Ελλάδος και για μια ολόκληρη γενιά Εβραίων, που κάνουν έναν θαρραλέο ηγέτη, ένα μεγάλο υπέρμαχο των Εβραϊκών θεμάτων, έναν αφοσιωμένο σύζυγο, πατέρα και παππού και πάνω απ' όλα έναν άνθρωπο αφοσιωμένο στον Ιουδαϊσμό, που με ζήλο αγωνίστηκε να κρατήσει ζωντανό.

Είθε το έργο του να μη καθεί, είθε οι διαδοχοί του να συνεχίσουν στο δρόμο του. Σε εμάς, τους συνεργάτες και φίλους, θα λείψει σχεδόν όσο και στην οικογένειά του... και είθε η οικογένειά του να αντλήσει κουράγιο από τα μεγάλα έργα που εκείνος έκανε επί τούτων καιρό, τόσα πολλά, με τόσο θάρρος."

• **ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ MICHAEL MAY** ανέφερε στην επιστολή του: "...Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ συγκεντρώνει όλα τα ηρωικά χαρακτηριστικά της γενιάς των επιβιωσάντων. Μου είχε διηγηθεί την ιστορία του ερχομού του στην Ελλάδα κι ενώ μιλούσε, ήταν η περφηανή ενσάρκωση του ελληνικού εβραϊσμού και ταυτόχρονα πρόσβευε με θερμή την αρχή: "Κολ Ισραέλ αβερίν ζε βαζέ". Θρηστούμε τον χαμό ενός ενθουσιώδους αποστηρικτή του Οργανισμού μας, ο οποίος πίστευε στη δύναμη της γνώσης και στη σχολαστική δουλειά και δεν θα ξεχάσουμε ποτέ την ενεργό συμμετοχή του στο έργο μας..."

• **ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ** έστειλαν στο Κ.Ι.Σ. ο γεν. γραμματέας του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συνεδρίου κ. Σ. Σβαγκενμπάουμ, ο πρόεδρος των Εβραϊκών Κοινοτήτων Γιουγκοσλαβίας κ. Λ. Κάντελμπουργκ, ο πρόεδρος των Εβραϊκών Κοινοτήτων Αγγλίας κ. Λ. Κοπέλοβιτς, ο πρόεδρος των Εβραϊκών

Κοινοτήτων Γαλλίας κ. Ζ. Κάαν, η Παγκόσμια Ένωση Εβραίων Φοιτητών, ο πρόεδρος του Συλλόγου Αμερικανών φίλων του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος κ. Η. Ρεκανάτη, ο πρόεδρος της Παγκοσμίου Ομοσπονδίας Σεφαραδικών Κοινοτήτων κ. Νισήμ Γκαόν, ο διευθυντής του Εβραϊκού Πρακτορείου κ. Μοσέ Νατιβ, ο επικεφαλής του τμήματος για τη Μετανάστευση του Εβραϊκού Πρακτορείου κ. Γιούρι Γκόρντον, η πρόεδρος της Αμερικανικής Οργάνωσης Joint κ. Σύλβια Χάσενφελντ, ο διευθυντής της Anti-Defamation League κ. Αβραάμ Φόξμαν, καθώς και η Εβραϊκή Κοινότητα "Shalom" της Βουλγαρίας, η παγκόσμια οργάνωση Wizo γυναικών, η οργάνωση Wzo του Ισραήλ και πολλοί άλλοι.

• Τέλος, δεκάδες ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ εκδόθηκαν από διάφορους οργανισμούς και πολλές ΔΩΡΕΕΣ στη μνήμη του αποθανόντος κατατέθηκαν από οργανώσεις και μεμονωμένα άτομα. (Με την ευκαιρία των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου Εβραίων Μαρτύρων στα Ιωάννινα, μέρος των δωρεών δόθηκε για φιλανθρωπικούς σκοπούς στη Μητρόπολη και στο Δήμο Ιωαννίνων).

Από την πλευρά του το Κ.Ι.Σ., στη μνήμη του αποβιώσαντος, απέστειλε δωρεές προς:

- Το Φιλόπτωχο Ταμείο της Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Όπως αναφέρεται στο σχετικό έγγραφο του Κ.Ι.Σ., "η δωρεά αυτή συμβολίζει τις αέναες προσπάθειες που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του κατέβαλε ο αείμνηστος πρόεδρος για τη συνεργασία των παραγόντων των δύο θρησκειών μας, ως επίσης και τα αισθήματα που διακατέχουν το σύνολο του Ελληνικού Εβραϊσμού".

- Τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην επιστολή του Κ.Ι.Σ., "η δωρεά συμβολίζει απ' ενός μεν τις αέναες προσπάθειες που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του κατέβαλε ο αείμνηστος πρόεδρος για τη συνεργασία των ανθρώπων, αδιακρίτως φυλής, θρησκείας και εθνικότητας και απ' ετέρου την αναγνώριση του έργου που με τόση επιτυχία επιτελείται".

- Το Άσυλο Ανιάτων, ως δείγμα "της αναγνώρισης που τρέφει ο Ελληνικός Εβραϊσμός της Ελλάδος προς το έργο που επιτελείται".

- Τα Ισραηλικά Σχολεία Αθηνών και Λαρίσης και στο Γηροκομείο "Σαούλ Μοντιάνο" της Θεσσαλονίκης.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרון

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

English Summary of the contents of Issue 116 (May - June 1991)

In this issue:

- Our main article is dedicated to the late President of the Central Board of Jewish Communities of Greece, **Joseph Lovinger** (1914 - 1991). We include biographical and other particulars connected with the contribution of Mr Lovinger, who, as those who delivered his funeral addresses stressed, was the man who made the Jews of Greece that they are.
- An article by Dr Dionyssios Moschopoulos describes the **Jewish Community of Corfu** during the French occupation of the Ionian Islands (1807 - 1814).
- An official communication from the German military commander of Eastern Europe, General Strop, to General Kruger head of the German police forces in the same area (dated Warsaw, 15 May 1943), describes the rising in the **Warsaw ghetto** and its tragic conclusion.
- In a study which is the fruit of many years of work, the historian Angelo - Dionissis Debonos presents the **Jewish families of the island of Cephalonia** (occupations, family relationships) during the period from the 17th to the 19th centuries. For many years it was believed that there were no Jews at all in Cephalonia. This issue contains the second - and concluding - part of the study.
- The history, significance and botanical elements of the **Menorah** are, discussed in a special presentation of this religious emblem, which is also the emblem of the State of Israel.
- The short story by D. Zisiadis entitled "Co - Existence" tells of the life of the **Jews of Thessaloniki** from the beginning of the 20th century to the Holocaust.
- This issue closes with the view of Greek scholars on the application of the commandment "Thou shalt not kill", an other items.
- The poem by D. Kirou entitled "**Judith**".
- The last article is a brief presentation of the book of the Jewish psychologist **Abraham Maslow**, entitled "A Guide to the Higher Self"

עץ חיים היא

Δένδρον ζωής είναι η Τορά...
(Παροιμ. 3:18)